

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT
BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TİCARİ AÇIKLIK VE LİBERAL DEMOKRASİ
İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

MELİS OKUMUŞ

2501191813

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. BARIŞ KABLAMACI

İSTANBUL- 2022

ÖZ

TİCARİ AÇIKLIK VE LİBERAL DEMOKRASİ İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ MELİS OKUMUŞ

Küreselleşmenin yayılımıyla birlikte ülkeler küresel ekonomiye entegre olmaya başlamış, bu durum ise ülkelerin ticaret üzerindeki engelleri kaldırarak dışa açık politikalar benimsemelerini beraberinde getirmiştir. Politik ekonomi literatürü küreselleşme ile gelen bu ticari açıklık sürecinin kurumsal yapı üzerinde olumlu etkiler ortaya koyarak demokratikleşmeyi teşvik ettiği teorilerini bünyesinde barındırmaktadır. Bununla birlikte, ortaya konan bir diğer teori ise hükümetlerin ticari politikaları belirlemesindeki en büyük etkenin ülkelerin medyan seçmenlerinin tercihleri olduğu görüşüdür. Bireylerin politikalar üzerindeki bu doğrudan etkisinin ise demokratikleşmeyi teşvik ettiği öne sürülmektedir. Ancak demokrasinin birçok çeşidi bulunmaktadır ve ülkeler ne kadar demokratik olarak sınıflandırılırsalar da bazı ülkelerde seçimsel demokrasi sorunsuz işlerken, liberal demokraside düşüşler yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmada ticari açıklık ve liberal demokrasi ilişkisi Türkiye için 1974-2018 yılları için yıllık veriler kullanılarak ARDL sınır testi ile analiz edilmiş ve sonuç olarak Türkiye’de ticari serbestleşmenin liberal demokrasiyi teşvik ettiği gözlemlenmiştir. Birçok farklı değişken ve alternatif teoriler üzerinden sağlamlık testleri ile incelenen bu analizde sonuçların oldukça güçlü olduğu tespit edilmiştir. Ek olarak, sermaye ve toprak oranlarının liberal demokrasiyi teşvik ettiği gözlemlenmiş ve literatür ile uyumlu sonuçlar elde edilmiştir. Bu çalışma, liberal demokrasi ile ticari açıklık ilişkisinin Türkiye için incelenmesinde farklı demokrasi türlerinden faydalanılması adına politik ekonomi literatürüne oldukça katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ticari Açıklık, Liberal Demokrasi, ARDL

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN TRADE OPENNESS AND LIBERAL DEMOCRACY: A TURKISH CASE

MELİS OKUMUS

With the spread of globalization, countries have begun to integrate into the global economy, and this integration has brought countries to adopt liberal policies by removing the barriers on trade. The political economy literature embodies the theories that this process of trade openness, which comes with globalization, has positive effects on the institutional structure and encourages democratization. In addition, another theory argues that the most important factor in determining the trade policies of the governments is the preferences of the countries' median voters. It is argued that this direct effect of individuals on policies encourages democratization. However, there are many types of democracy, and although the countries are classified as democratic, in some countries, while electoral democracy works smoothly, it is observed that liberal democracy declines. In this study, the relationship between trade openness and liberal democracy was analyzed with the ARDL using annual data for the years 1974-2018 for Turkey, and as a result, it was observed that trade liberalization promoted liberal democracy in Turkey. In this analysis, which was examined with robustness tests on many different variables and alternative theories, it was determined that the results were quite strong. In addition, it has been observed that the capital and land ratios encourage liberal democracy, and results consistent with the literature have been obtained. This study makes a great contribution to the political economy literature in terms of benefiting from different types of democracy in examining the relationship between liberal democracy and trade openness for Turkey.

Key Words: Trade Openness, Liberal Democracy, ARDL

ÖNSÖZ

Küreselleşme fenomeninin etkileri ve kapsamı hala iktisat literatürü içerisinde cevap aranılan sorulardan bir olmaktadır. Ülkelerin ithalat ve ihracat ilişkileri kapsamında birbirleri ile entegre olduğu bu dönemde gerek ticaretin belirleyicilerinin incelenmesi gerekse bu bağlamdaki kurumsallaşma süreçlerinin etkilerinin gözlemlenebilmesi adına büyük önem arz etmektedir. Elbette ki ticaretin ekonomi politiği kapsamında değişkenler arasında direk bir nedensellik ilişkisi saptamak oldukça zor ve tüm kriterlerin aslında birbirleri ile etkileşim içerisinde olduğu düşünüldüğünde fazlasıyla kompleks bir yapıya sahiptir. Ancak bu ilişkilerinin yönünün belirlenmesi, gelecekte uygulanacak politikaların etkileri hakkında bilgi sahibi olmamız açısından oldukça önemlidir.

Yüksek lisans eğitimimin tüm aşamalarında yanımda olan gerek tez sürecinde gerekse akademik kariyer planlarımda desteğini hiç esirgemeyen, deneyimlerini ve bilgisini tüm içtenliği ile paylaşan tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Barış Kablamacı'ya, her koşulda desteğini esirgemeyen ve her daim yanımda olan Sayın Prof. Dr. Muzaffer Dartan ve Dr. Öğr. Üyesi Güler Dartan'a, her zaman araştırmaya ve sorgulamaya teşvik eden Sayın Prof. Dr. Haluk Zülfikar hocama ve tüm değerli iktisadi gelişme ve uluslararası anabilim dalı hocalarıma,

Üzerimde büyük emeği olan, her kararında destekçim olan amcam İsmail Koçkaya'ya, her düştüğümde kaldıran, her zaman daha iyisini başarabilmem için teşvik eden canım annem Figen Okumuş ve kız kardeşim Eylül Okumuş'a, yanımda olmasa da benimle gurur duyduğunu bildiğim merhum babam Namık Okumuş'a sonsuz teşekkür ederim.

MELİS OKUMUŞ

İSTANBUL-2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE TİCARİ AÇIKLIK SÜRECİNE GENEL BAKIŞ

1.1. Küreselleşmenin Tarihi Gelişimi ve Alt Yapısı.....	2
1.2. Dünya Tarihinde Küreselleşme Dalgaları.....	4
1.3. Ekonomik Serbestliğin Etki Alanları	6
1.3.1. Ticari Serbestleşme	6
1.3.2. Finansal Serbestleşme	8
2. Türkiye’de Ticari Dışa Açıklık Süreci.....	9
2.1. 1980 Öncesi Ekonomik Yapı ve Uygulanan Politikalar	9
2.2. 1980 Sonrası Politikalar ve Dışa Açılma Süreci	12
2.3. 2000 Sonrası Türkiye’de Ekonomik Serbestleşme	14

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ SÜRECİNE GENEL BAKIŞ

2.1. Demokrasinin Tarihi Gelişimi ve Alt Yapısı	19
2.1.1. Dünya Tarihinde Demokratikleşme Dalgaları	21
2.1.2. Demokrasi Modelleri	24
2.2. Demokrasi ve Ekonomik Yapı.....	28
2.2.1. Demokrasinin Ekonomik Belirleyicileri	29
2.2.2. Ekonomik Krizler ve Demokrasi İlişkisi.....	31

2.3. Türkiye’de Demokratikleşme Süreci ve Darbeler.....	32
---	----

2.4. Türkiye’de Enfasyon ve Demokrasi.....	34
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TİCARİ AÇIKLIK- LİBERAL DEMOKRASİ İLİŞKİSİ EKONOMETRİK ANALİZ

3.1. Literatür Taraması.....	36
------------------------------	----

3.2. Ekonometrik Analiz	43
-------------------------------	----

3.2.1. Değişkenler ve Veri Seti	43
---------------------------------------	----

3.2.2. Ekonometrik Yöntem ve Model.....	46
---	----

3.2.3. Açıklayıcı İstatistikler	48
---------------------------------------	----

3.2.4. Ampirik Bulgular	50
-------------------------------	----

4.Sağlamlık Testleri	57
----------------------------	----

4.1. Demokrasi Değişkenin Değiştirilmesi	57
--	----

4.2. Bağımlı Değişkenin Değiştirilmesi	61
--	----

4.3. Kontrol Değişkenlerinin Çeşitlendirilmesi	63
--	----

SONUÇ.....	66
-------------------	-----------

KAYNAKÇA	68
-----------------------	-----------

EKLER.....	79
-------------------	-----------

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1- 2001 Krizi Sonrası Deregölasyon Politikaları	16
Tablo 2- Değişkenler ve Veri Setleri.....	44
Tablo 3- Açıklayıcı İstatistikler.....	49
Tablo 4- Spesifikasyon Testi	51
Tablo 5- Yapısal Testler	51
Tablo 6- ARDL Tahmin Modeli	53
Tablo 7- Eşbütünleşme Sınır Testi	55
Tablo 8- Uzun Dönem Model Tahmini	56
Tablo 9- Kısa Dönem Model Tahmini	56
Tablo 10- Sağlamlık Testi Değişkenler ve Veri Setleri.....	58
Tablo 11- Polity II ARDL Tahmin Modeli	59
Tablo 12- Polity II Uzun Dönem Tahmin Modeli.....	59
Tablo 13- Polity II Kısa Dönem Tahmin Modeli	59
Tablo 14- Küreselleşme De Facto Tahmin Modeli	60
Tablo 15- Küreselleşme De Jure Tahmin Modeli	60
Tablo 16- Ticari Açıklık Model Tahmini.....	62
Tablo 17- Ticari Açıklık Uzun Dönem Model Tahmini	63
Tablo 18- Ticari Açıklık Kısa Dönem Model Tahmini.....	63
Tablo 19- Ek Kontrol Değişkenleri ve Veri Setleri.....	64
Tablo 20- Ek Kontrol Değişkenleri Model Tahmini	64

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik-1 Ticari Açıklık ve Milli Gelir	13
Grafik-2 Ticari Açıklık Eğrisi.....	17
Grafik-3 Küreselleşme ve Ticari Serbestleşme Eğrileri	18
Grafik-4 Demokrasi ve Enflasyon Eğrileri	35
Grafik-5 Açıklayıcı Grafikler.....	49

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

ARDL: Otoregresif Dağıtılmış Gecikme Modeli

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DP: Demokrat Parti

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

DYY: Doğrudan Yabancı Yatırımlar

EKK: En Küçük Kareler

GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

IMF: Uluslararası Para Fonu

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

Ülkelerin ticari ilişkiler içerisindeki rolü yıllar içerisinde evrimleşerek gelişmiştir. Bu gelişmelerin belirleyicileri arasında küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve demokratik fikirlerin yayılımı olduğu birçok akademisyen tarafından öne sürülmüştür. Ancak ülkeleri ticari olarak serbestleşmeye neyin teşvik ettiği ya da ticari politikaların nasıl belirlendiği olgusu ortaya konulan çeşitli teorilere rağmen hala cevaplanamamaktadır.

Ticari serbestleşmenin demokratikleşmeyi teşvik ettiği görüşü birçok akademisyen tarafından desteklenen bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır. Ticaretin küreselleşmesi ile farklı ülkeler arasındaki ticaret ilişkisi kurumların bu ilişkiler doğrultusunda gelişerek bu alışverişe uyum sağlamasının demokrasiyi geliştirdiği görüşü genel bağlamda kabul edilen görüşlerden olmuştur. Ancak yapılan bazı çalışmalar bu teoriyi destekler nitelikte bulgular elde etse de bazı çalışmalar ise demokrasi ve ticari açıklık ya da küreselleşme arasında bir nedensellik ilişkisi saptayamamıştır.

Ticari serbestleşme ve demokrasi arasındaki ilişkinin saptanmasında çeşitli sonuçların elde edilmesi ülkelerin farklı yapılarına dayanmaktadır. Yapılan çalışmaların bazıları ticari açıklık ile gelirin yeniden dağılımında ortaya çıkan adaletsizliğin demokratikleşmeyi etkilediğini, bazıları ticaret üzerindeki engellerin ülkelerin sermaye ve toprak oranı tarafından belirlendiğini, bazıları ise faktörlerin dağılımdaki kıtlık ve bolluğun ticari politikaları belirlediğini ve bu medyan seçmenin demokratikleşmeyi teşvik ettiği teorisini ortaya koyarak sonuçların ülkeden ülkeye bu nedenle değiştiğini öne sürmüştür.

Uluslararası politik ekonomi literatüründe bu denli farklı bulguların ortaya konması, ticari açıklık ve demokrasi arasındaki ilişkinin ülke bazlı yapılması gerektiği anlayışını beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda belirli bir ülke için hangi teorisin çalıştığının saptanması veya değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığının tespiti, bu fenomenin anlaşılması adına iktisat bilimi için oldukça önemlidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE TİCARİ AÇIKLIK SÜRECİNE GENEL BAKIŞ

Bu bölümde küreselleşme kavramı açıklanarak tanımı yapılacaktır. Küreselleşmenin tarihi gelişimi ve alt yapısı ortaya konulacak ve ekonomik etki alanları analiz edilecek ve ticari açıklık süreci tanımlanarak küreselleşme ile ilişkisi incelenecektir.

1.1 Küreselleşmenin Tarihi Gelişimi ve Alt Yapısı

Küreselleşme kavramı hayatımızda sıkça kullandığımız bir kavram olsa da bu kavramı tanımlamak oldukça zordur. Genellikle en dar tabiri ile mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı olarak tanımlanan küreselleşme kavramı aslında çok daha geniş bir alana etki etmektedir. Kavramın etki alanının bu denli geniş olması onu çoğunlukla yanlış tanımlamamıza sebebiyet vermektedir. Jan A. Scholte küreselleşmeyi sosyal yaşamın mekansallaşması olarak tanımlarken küresel dünya, uluslararası ve ulusötesi tanımlarının tek başına yeterli olmadığını dile getirmiştir (Scholte, 2005). Diğer yandan Bordo, Taylor ve Williamson (2007) küreselleşmenin coğrafi boyutuna dikkat çekerek, onu ekonomik etkileşimlerin coğrafi dağılımı olarak tanımlamışlardır. (Bordo, Taylor, & Jeffrey, 2007, s. 323).

Sosyal, kültürel ve iktisadi olarak küresel ölçekte bir araya gelen ülkeler tarih içerisinde kümülatif olarak entegre olmaya başlamışlardır. Ancak ülkeler iktisadi olarak tarih içerisindeki belirli oluşumların sonucunda bir araya gelerek bütünleşmişlerdir.

Küreselleşmeye ilişkin birçok farklı görüşten beslenen farklı tanımlar bulunmaktadır. Küreselleşme sürecinin hız kazanması ülkelerin sermaye, emek, mal ve hizmet mobilitelerini arttırarak faktörlerin serbest dolaşımı anlayışını teşvik etmiştir. Küreselleşme süreci sınırları ortadan kaldırırken ülkelerin küresel ölçekte

gerek sosyal gerek ekonomik gerekse siyasal olarak bütünleşmesini beraberinde getirmiş ve yeni özellikler ve olgular ortaya çıkarmıştır. Bu özellikler ve olgular şu şekildedir;

Yeni Piyasalar: Günümüzde küresel krizlerin de kaynağını oluşturan yeni enstrümanlarıyla finansal piyasalar, tüm dünya üzerinde 24 saat kesintisiz işlemlerin yapılabildiği bir hâl almıştır etmiştir. Entegre halen gelen dünya sistemi için bu durum oldukça olağandır. Saat farklıları gibi bilginin akışını engelleyecek sorunlar bu şekilde çözüme ulaşmıştır.

Yeni Araçlar: Teknoloji ve lojistik alanında gerçekleşen gelişmeler sınırları ortadan kaldırarak küreselleşmeyi daha da hızlandırmıştır. Üretimde, ticarete ve örgütlenmede "küresel bir ölçekten" söz edebilmek için gelişmiş ve düşük maliyetli bir teknolojinin var olması, uzun mesafeli işler için gerekli koordinasyonun ve taşımacılığın gerçekleşmesi gerekmektedir (Standford, 2015, s.252).

Yeni Kurallar: Küreselleşen dünyada ulus devletlerin hareket alanını daraltacak, ulus devletlerin gücünü azaltacak sosyal alandan ekonomik alana birçok kurallar içermektedirler.

Küreselleşmenin artmasıyla birlikte paralel olarak artan belirsizlik ve petrol krizleri sonucunda Bretton Woods sisteminin çöküşü ülkelerin paralarının spekülatif hareketlere aşırı tepki vermesini de beraberinde getirmiştir. Bretton Woods sisteminde ülkelerin para birimlerinin Amerikan dolarına ve doların da altına sabitlenmesi ile kullanılan sabit kur rejimi ülkelerin borç krizleri yaşamasına sebebiyet vermiştir. Bu durum daha sonra Bretton Woods sisteminin çökmesi ile kur dalgalanmalarından kaynaklı olarak yerini finansal krizlere bırakmıştır (DEMİRÖZ, 2016). Kurlardaki bu artan belirsizlik büyüme ve istihdamı oldukça etkilemekle beraber ithalat ve ihracatı da etkilemektedir.

Küreselleşme serbest piyasa ekonomisinin yayılmasıyla birlikte hız kazanmaya başlamıştır. Serbest piyasa ekonominin mal ve hizmetlerin serbest dolaşımında kaynakların daha etkin dağıtılacağı varsayımı ülkelerin özellikle ticari ilişkilerinde küresel düzeyde entegre olmalarını da beraberinde getirmiştir.

1.2 Dünya Tarihinde Küreselleşme Dalgaları

Küreselleşme birçok tarihçiye göre 1800'lü yıllardan itibaren kendini göstermeye başlamıştır. Ancak küreselleşmenin iktisadi tanımının ortaya koyduğu mal ve hizmetlerin serbestçe hareket etmesi ve dünyanın tek bir ortak pazar haline gelmesi varsayımı bu kadar eski yıllara dayanmamaktadır. Sanayi devrimi sonrası artarak devam eden teknolojik gelişmeler ile ortadan yavaş yavaş kalkmaya başlayan sınır kavramı küreselleşmenin hız kazanarak artmasının en önemli yönlendiren biri iken, küresel düzeyde entegrasyonu arttıran bir diğer etken ise ticaret olmuştur.

Küreselleşmenin ekonomik dalgalanmalarına bakıldığında zaman sanayi devrimi sonrası ekonominin küresel ölçekte hız kazandığı görülmüştür. Ancak birinci dünya savaşından sonra ters bir küreselleşme dalgası görülmüştür. Bu geriye dönük dalgalanma ile ticarete daralmalar yaşanmış ve dünya altın standartlarında vazgeçmeye başlamıştır (Therborn, 2000, s. 162).

Küreselleşmenin ilk dalgasının birinci dünya savaşı ile bir süre kesintiye uğramıştır. Savaş sonrası uygulanan ticaret tarifeleri ve kotalar ile de 1930'lara kadar olan süre içerisinde de yavaşlayarak ilerlemiştir (Bordo, 2017, s. 4). 1930'lu yıllarda serbest piyasa sisteminin krize girmesi ile daha korumacı politikalar uygulayan dünya 1945 sonrası süreçte keynezyen politikaları benimseyerek devletin fiyat ve ticaret üzerinde kontrol politikaları uygulamaya başlamıştır.

Uluslararası toplum tarafından oluşturulan GATT (Tarifeler ve Ticarete Genel Anlaşma) ile II. Dünya Savaşı sonrasında ticaret ve küreselleşme yeniden canlanmıştır (Bordo, 2017, s. 4). Özellikle GATT'ın kurulmasıyla birlikte mal ve hizmet ticareti üzerindeki korumacılık azaltılmaya başlanmıştır. Başlangıçta anlaşmaya katılmakta çekingen davransalar da anlaşmaların üye olmayan ülkeler üzerindeki küresel ticarete entegreyi zorlaştıracak etkileri bu çekingenliği yavaş yavaş ortadan kaldırmıştır. Finansal ve ekonomik serbestliğin giderek artması, ticaret üzerindeki korumacı politikaların giderek azalması ve uygulanan gümrük indirimi ile ortaya çıkan küresel ekonomik büyüme 1970'li yıllara kadar devam etmiştir.

Her ne kadar uluslararası ticarete gerek fiziksel gerekse beşerî sermaye daha serbest bir şekilde dolaşımında olmaya devam etse de 1971 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin doları altına endekslemekten vazgeçtiğini duyurması ile Bretton Woods sistemi çökmüştür. Altın konvertibilitesi, likit alacak talebindeki artışları fiyat seviyesi istikrarı ile eşleştirmek için gereken miktarların ötesindeki likit dolar talep artışlarının varlığında sona ermiştir. Altının konvertibilitesi korunabilse de bu tür hareketler bir süreliğine fiyat seviyesini yükseltmekte ve resmi altın rezervlerini tüketerek likit dolar talepleri ile altın arasındaki konvertibiliteden vazgeçilmesini zorunlu hale getirmiş ve Bretton Woods sisteminin çöküşüne dolayısıyla da sabit kur rejiminin terk edilmesine yol açmıştır (Garber, 1993, s. 479). Sabit kur rejiminin terk edilmesi ve ülkelerin para politikaları üzerinde manevra alanının genişlemesi beraberinde ticari ve finansal serbestleşmeyi getirecektir.

Neoliberal anlayışın yükselişi 1970'lerin tamamında etkili olan ve giderek artış gösteren bir yaklaşım hale gelmişti. Bu anlayışla birlikte dünya ekonomisi içerisine de birçok ulusötesi oyuncu dahil olmaktaydı. Sabit kur rejiminin terk edilmesiyle artan enflasyon ve ulusötesi kurumların etkisi ile değişen petrol fiyatları etkisinde devletin gücünün azaldığı anlayışı doğmuştu. Bu bağlamda, yavaşlayan büyüme ve makro değişkenlerdeki istikrarsızlığın sonucunda küreselleşmenin bölgesel bir olgudan küresel bir olguya dönüşmesi gerektiği ve ekonominin ulus devlet kontrolünde ayrılması gerektiği görüşünü beraberinde getirdi (Lang, 2006, s. 903).

Teknolojik ilerlemenin ve dolayısıyla ulaşım maliyetlerinin azalması ile gelişen ve artan ticaret ülkelerin ticari küresel entegrasyonu hızlandırmış, finansal sistemlerin küreselleşmesi ve finansal yeni aktörlerin devreye girmesi ile de ülkeler küresel ekonomi içerisine dahil olmaya başlamışlardır. Serbest piyasa ekonomisinin küresel piyasada gerek fiyatlar gerekse üretim faktörleri boyutunda eşitlik sağlayacağı anlayışı küresel kapital dünya düzeninin sosyalist anlayışa galip gelmesiyle ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla küreselleşme 90'lı yıllarda büyük bir hız kazanmıştır.

Özellikle GATT örgütünün ‘Uruguay Turu’ sonucunda dünya ticaretinde tarife dışı kota ve engellerin kaldırılmasına yönelik benimsenen, ihracatı teşvik edici politikalar ile hizmet ticaretinin ve fikri mülkiyet haklarının görüşmelere dahil edilmesi ve görüşmeler sonucunda DTÖ’nün kurulması ile de ticarete serbestleşme dünyada hız kazanmaya başlamıştır. 2008 finansal krizinin ABD’de sona ermesi üzerine de dünya ticareti çok büyük oranda ivme kazanmıştır.

1.3 Ekonomik Serbestliğin Etki Alanları

1.3.1 Ticari Serbestleşme

Küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte artan ticari ilişkiler ve entegrasyonlarla ülkeler ticari olarak daha açık politikalar sergilemeye başlamışlardır. Bununla birlikte, teknolojiye artan gelişim mal ve hizmet ticaretinde sınırların yavaş yavaş kaybolmasına ve ulaşım maliyetlerinin de düşmesine sebep olmuştur. Bu noktada, küresel ticaretin hız kazanması ve ülkelerin yavaş yavaş açılmasıyla da dünya ekonomisi daha rekabetçi bir hal almıştır.

Ticarete serbestleşme olarak tanımlanan bu olgu da serbestleşme ticarete konu olan mal ve hizmetlerin sınırlar arasında özgürce dolaşımını temsil etmektedir. Sanayileşmenin başlangıcıyla birlikte artan üretim verimliliğinin fiyatlara etkisi ülkelerin yerel mallarını rekabete karşı koruma istediğini arttırmış ve ithalat üzerinde ciddi kotaların uygulanmasına yol açmıştır (Dornbusch, 1992, s. 70). Bu durum bir kalkınma stratejisi olarak 1930’lı yıllara kadar devam ederken küresel ekonominin yaşadığı ekonomik buhran serbest piyasa sisteminin kırılganlığı üzerinden tanımlanmış ve ülkeler yavaş yavaş ithalat duvarları örmeye başlamıştır.

Küresel ekonomi uzun yıllar süren savaşlar ve savaşların yarattığı kargaşa ortamında gelişme alanı bulmakta zorlanmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı’nın sona ermesi ile hem ekonomik gelişme yönünde hem de ülkelerin küresel ekonomik sisteme

dahil olması perspektifinde oldukça hızlı artışlar meydana gelmiştir. Savaşların ekonomik etkileri neredeyse 1960'lı yıllara kadar sürmüştür ve küresel ekonomi bu yıllardan sonra daha da ivme kazanarak büyümeye başlamıştır.

Bu büyümenin en önemli etkenleri arasında çok taraflı ticari anlaşmalar ve dolayısıyla artan ticari aktiviteler ile ivme kazanan doğrudan yabancı yatırımlar bulunmaktadır (Urata, 2002, s. 20). Çok taraflı ticaret anlaşmalarına doğru olan bu yönelimle birlikte ülkeler aynı zamanda bölgesel olarak da entegre olmaya başlamışlardır. Yapılan çalışmalar ülkelerin hem ulaşım maliyetlerini düşürmek amacıyla hem de kültürel olarak yakın olmaları sebebiyle, benzer ürün gruplarını tercih etmeleri bakımından komşu ülkeler ile daha fazla ticari ilişkiler içerisinde olduklarını vurgulamıştır. Ancak ortak ekonomik bir pazara entegre olmanın ticari ilişkideki üçüncü ülke üzerinde dışlama etkisi yarattığı ve bazı ülkelerin gerek çok taraflı ve bölgesel anlaşmalardan gerekse tercihlili ticaret anlaşmalardan zarar gördüğü görüşü de eleştiriler arasında yer almaktadır.

Teknolojik gelişmelerin hız kazanması ile ulaşım maliyetleri daha da azalmış ve mal ve hizmetin dolaşımı dolayısıyla da ticaretin serbestleşmesi hız kazanmıştır. 1990'lı yıllardan günümüze kadar olan süreçte ülkeler komşu ülkeleriyle olan ticari ilişkileri arttırdığı gibi mesafe olarak uzak ülkeler ile de serbest ticaret ilişkileri içerisine girmeye başlamıştır. Ticari serbestleşmeyi ve ticari politikaları etkileyen faktörler belirlenmiş olsa da savaş sonrası liberalleşmeyi yönlendiren temeller ve daha da önemlisi bölgeler arasında farklı serbestleşme zamanları halen açıklanmamaktadır (Findlay & O'Rourke, 2007, s. 52). ABD savaş sonrası korumacılığın kalktığı yıllardan itibaren serbestleşirken, Avrupa daha ileriki yıllarda, Afrika ise günümüze kadar olan süreçte halen ekonomik olarak serbestleşmemiştir. Daron Acemoğlu bu fenomenin ülkelerin farklı kurumsal yapıları sahip olması yönünden açıklarken, Helen Milner ise ülkedeki medyan seçmenin ticari politikalar karşısındaki tutumu üzerinde açıklamıştır

1.3.2 Finansal Serbestleşme

Küreselleşmenin etkileri sadece mal ve hizmetler üzerinde değil finansal varlıkların da serbest dolaşımına ve küresel finansal bir pazarın da oluşumuna yol açmıştır. Finansal varlıkların küresel sisteme konu olmasındaki en büyük etkilerden biri Bretton Woods sisteminin çöküşüyle altının bir endeks birimi olmaktan çıkması yatmaktadır. 1970’lerin başında sabit kur rejiminin çökmesi ve neoliberal fikirlerin hızlı yayılımı ile çok geçmeden 1980’li yıllardan itibaren ülkeler yavaş yavaş finansal olarak da serbestleşmeye başlamışlardır.

Neoliberal politikaların öne sürdüğü kredi tahsisinin piyasa tarafından belirlenmesi anlayışı finansal entegrasyonun en önemli faktörleri arasında yer almaktaydı. Bu anlayış, reel faiz oranın denge düzeyine göre ayarlanmasıyla yatırımın genel verimliliğini ve dolayısıyla reel faiz oranının ve toplam reel kredi arzının arttırmasına, daha yüksek bir yatırım hacmiyle de ekonomik büyümenin, yalnızca artan yatırım yoluyla değil, aynı zamanda sermayenin ortalama verimliliğindeki bir artış nedeniyle de teşvik edilmesi teorisi üzerine kurulmaktaydı (Arestis, 2004, s. 254).

1989 yılında ekonomik istikrarın sağlanması ve ticari ve finansal olarak dışa açılımları teşvik etmek adına ortaya çıkan “Washington Uzlaşısı” birçokları tarafından Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu’nun yüksek vergileri ve devalüe edilmiş para birimlerini dayatma çabası olarak görülmüştür. Ancak konsensüsün özellikle finansal sistemde büyük değişikliklere yol açtığı da önemli bir noktadır.

Washington Uzlaşısı ticareti ve finansal varlıkları konu alan on maddeden oluşmaktaydı ve bu maddeler arasında mali disiplin, vergi reformları, faizlerin serbestleşmesi, kur politikaları, ticari serbestleşme, doğrudan yabancı yatırımlar, özelleştirme ve mülk hakları bulunmaktaydı (Williamson, 2003, s. 1476). Ekonomik serbestleşmenin teşviki için önemli bir adım olarak görülse de konsensüs gelirin dağılımında ve vergi kesintilerinde adaletsizliğe yol açması yönüyle ekonomik krizlerin sorumlusu olarak görülmüştür.

Teknolojideki gelişimlerin ulaşım maliyetlerini azaltarak ticari ilişkileri arttırması gibi finansal piyasaların da küresel ekonomiye daha kolay entegre olmasını sağlamıştır. Dolayısıyla da ülkeleri ticari ilişkilerde olduğu gibi finansal ilişkilerde de birbirlerine bağımlı hale getirmiştir. Bu durum ülkelerin döviz kuru dalgalanmaları yaşamasına ve makro değişkenler üzerinde etki sahibi olmasına yol açmıştır. Bu nedenle, finansal serbestleşmenin en çok eleştirilen kısmı; sistemi krizlere açık hale getirerek küresel boyutta tüm ülkelerin bu krizlerden olumsuz etkilenmesi ve kaynakların adaletsiz dağılıma yol açması üzerine olmuştur.

2. Türkiye’de Ticari Dışa Açıklık Süreci

Türkiye’de ticari açıklık süreci ve ticaret anlaşmalarına katılım yeni bir olgu değildir. Hatta bu dış ticaret ilişkileri nerdeyse 1800’lü yıllara kadar dayanmaktadır. Sanayileşmenin getirdiği ürün maliyetlerindeki azalma ve dolayısıyla ortaya çıkan rekabet ortamından korunma ihtiyacının doğmasından önce Türkiye dışa açık ve liberal politikalar uygulamaktaydı. Özellikle Balta Limanı Ticaret Anlaşması sonrasında Osmanlı Devleti içerisinde ticaretin payı ve hacmi bir hayli yüksekti (Pamuk, 2019, s. 163).

Uzun yıllar süren savaş ortamının ekonomik etkileri hem Osmanlı Devleti’nin hüküm süreci boyunca hem de Türkiye’nin kuruluş yıllarında ağırlıklı hissedilmiş, aynı zamanda küresel ölçekte de gerçekleşen savaşlar neticesinde ticari ilişkilerde durağanlık görülmüştür. Bu durum neredeyse 1980’li yıllara kadar farklı ticaret politikaları üzerinden sürmüş, ancak küreselleşmenin etkileri ile Türkiye diğer ülkeler gibi serbest ticaret politikalarını benimsemeye başlamıştır.

2.1 1980 Öncesi Ekonomik Yapı ve Uygulanan Politikalar

Türkiye ekonomisinde ticari açıklık süreci üç ayrı döneme göre incelenmelidir; bu dönemler 1923-1948 kuruluş yıllarını da içeren dönem, 1960-1980 korumacı dönem ve 1980’den günümüze olan serbest ticaret dönemidir.

Bu bağlamda bakıldığında Türkiye'nin dışa açıklık sürecini anlamak daha kapsayıcı olacağı gibi ticari açıklığı etkileyen faktörlerde daha anlaşılır olacaktır.

1920'li yılların sonunda ortaya çıkan Büyük Buhran'ın etkileri Türkiye için de ciddi sonuçlara yol açmıştır. Krizin etkileri ile düşen tarım ürünleri fiyatları, o yıllarda ihracat içerisinde büyük bir paya sahip olmasından ötürü beraberinde ticaretin kötüleşmesine yol açmıştır. Ticaret değerinin düşmesi ciddi finansal sorunlara yol açmış, ancak ticaretin fiziki hacminde düşüş yaşanmamış hatta krizin etkileri ile azalan talep karşında artış göstermiştir (Özel, 2000, s. 130).

1923-1930 yılları arasındaki dönem dışa açık ve daha liberal bir ekonomi olarak karşımıza çıkarken 1930 sonrası dönemde daha korumacı politikalar benimsenmiş ve bu dönem “Devletçi” ya da diğer adıyla “Etatism” olarak adlandırılmıştır. Osmanlı dönemindeki ağır kapitülasyonların ortadan kaldırılmasıyla birlikte ticaret üzerindeki ağırlıkların hafifletilmesi ve politik bağımsızlığın etkisiyle yabancı özel işletmeler ile olan ortaklıklar artmış ve devlet özel işletmeleri desteklemeye başlamıştır (Boratav, 1981, s. 168). 1923 yılında Birinci İzmir İktisat Kongresi'nde alınan özel sektör öncelikli kararlar da bu durumu destekler nitelikte olmuştur. Bununla birlikte, devlet tekeli altında bulunan tütün, şeker ve alkol gibi ürün gruplarının üretimi de yine özel sektörlerin yararlandığı alanlar olmuştur.

1930'lu yıllarda krizin özellikle tarım sektörüne etkisi ve ihracattaki azalmalar Türkiye'nin diğer ülkeleri takip ederek daha korumacı politikalar uygulamasına yol açmıştır. “İthal mallarına uygulanan yeni gümrük tarifeleri 1929'da yüzde %13'ten yüzde 46'ya sıçramış, 1930'ların ortalarına kadar da yüzde 60'ı aştığı hesaplanmıştır” (Pamuk, 1999, s. 34). Uygulanan korumacılıktan en çok yararlananlar ise ithal rekabetten zarar gören küçük ölçekli işletmeler olmuştur.

1930'lu yıllardan 1945'li yıllara kadar olan süreçte gerçekleştirilen ithal ikameci sanayileşme politikasını diğer sanayileşme politikasından ayıran en önemli özellik devlet sermayesinin öncülüğünde gerçekleşmesidir. 1946-1953 yılları arası tarımsal büyümenin ekonomik büyüme içerisinde en yüksek paya sahip olduğu alt dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. “Tarım sektörünün ortalama yıllık büyüme hızı 1947-1949 yıllarında yüzde 10'un üzerinde, 1950-53 yıllarında ise yüzde 12'nin

üzerinde gerçekleşmiş; böylece bu yedi yıllık sürede tarımsal üretim yüzde 100'ün üzerinde artış göstermiştir.” (Pamuk, 1984, s. 52).

1950’li yıllara gelindiğinde artan tarım faaliyetlerinde ve tarım ürünleri ihracatındaki artış hem bu alana ait teşvikleri hem de tarımda kullanılan makine ve teçhizat üzerindeki kotaların azalmasını da beraberinde getirmekteydi. 1950’li yıllarda Menderes hükümetinin başa gelmesi ile ticarete serbestleşme görülmüş ancak 1952’li yıllara gelindiğinde artan ithalat sonucunda ortaya çıkan ödemeler dengesi açığını kontrol etmek amacıyla ithalat üzerinde kısıtlamalar getirmeye başlamıştır. Ancak bu kısıtlamalar 1958’li yıllara gelindiğinde yerel paranın devalüe edilmesi ile yumuşatılmış, fakat bu bile artan dış ticaret açığını kontrol etmeye yaramamıştır.

1960’lı yılların başına gelindiğinde Adnan Menderes hükümetine karşı yapılan darbeye birlikte Türkiye siyasi olarak baskıcı ekonomik olarak korumacı politikaların ağırlıklı uygulandığı bir döneme girmiş ve ithal ikameci sanayi politikası benimsenerek bir kez daha ithalat duvarları yükseltilmiştir. 1963 yılı yerel seçimleri darbe girişimi sonrası gerçekleştirilen ilk seçim olması yönüyle büyük bir önem taşımaktaydı. 1965 yılına gelindiğinde ise Adalet Partisi tek başına iktidara gelerek iktidarı süresince tarımda ve sanayide bir dizi yapısal reformlar gerçekleştirmiştir.

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından oluşturulan beş yıllık kalkınma planlarının dördü de sadece ülkenin sanayi tabanını geliştirmek için değil, aynı zamanda döviz tasarrufu sağlamak için de sıkı ithal ikame politikalarının uygulanmasını gerektiriyordu. 1963-1967 ve 1968-1972 yılları arasında uygulanan ilk iki plan tüketim mallarının ikamesine odaklanırken son ikisi plan olan 1973-1977 ve sonradan uygulanan 1979 ara malı endüstrilerine ve yatırım mallarına vurgu yapmaktaydı (Barkey, 1984, s. 49). 24 Ocak 1980’de alınan yeni istikrar politikası kararları ile de Türkiye yeni bir döneme giriş yapmıştır.

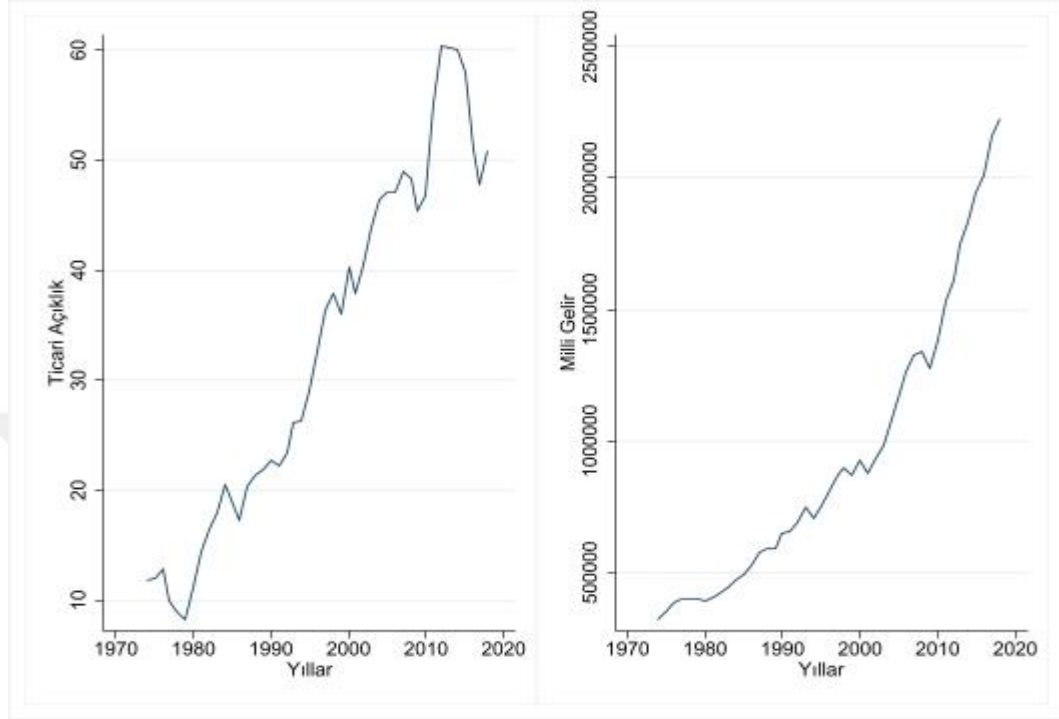
2.2 1980 Sonrası Politikalar ve Dışa Açılma Süreci

Türkiye'nin ikinci ithal ikameci politikaların ardından ilk dışa açılma süreci korumacı politikalara dayalı dış ticaretin 1983 yılında serbestleştirilmesi ile başlamıştır. Zira bu dönem küreselleşme politikaları, teknolojinin ve bankacılığın gelişimi ile ithal ikameci anlayışı sürdürmek bir hayli zor hale gelmişti. Hatta bu durum kaynakların yanlış dağılımını da beraberinde getirerek maliyetleri etkilemeye başlamış ve gerekli olan teknolojinin sağlanabilmesi ise ithal girdilerle mümkün hale gelmiştir.

İhracatın ithalatı karşılama oranındaki düşüşler, dış ve iç borçlardaki artışlar sonucunda milli gelirin eksili rakamlara düşmesi ile ekonomik istikrar ihtiyacının ortaya çıkmasıyla 24 Ocak 1980 yılında ekonomik yapıda gerekli değişikliklerin yapılması amacıyla bir dizi kararlar alınmıştır. Bu kararlar '24 Ocak' kararları olarak adlandırılmaktadır. Bu istikrar programı içerisinde ihracata dayalı sanayileşme politikasının benimsenmesi, yabancı sermaye teşviki, esnek kur politikasının uygulanması ve reel faiz uygulamasının başlatılması gibi kararlar Türkiye'de ticari serbestleşmenin teşvik edilmesini beraberinde getirmiştir.

1983 yılında ticaretin serbestleşmesi, yerel paranın devalüe edilerek ihracatın arttırılması ve teşvikler neticesinde Türkiye yavaş yavaş küresel sistem içerisinde entegre olmaya başlamıştır. Bu dönemde reel ihracat artışı, dolar bazında ortalama %12 ile %19 arasında gerçekleşirken, milli gelir ise ortalama %6 artış göstermiştir (Köse & Yeldan, 1998, s. 50). İhracatın teşvik edilmesi ve ithalat kotalarının azaltılması ile milli gelir 1983 yılından itibaren gösterdiği artış eğilimini 1990'lı yıllara kadar sürdürmüştür (Bkz. Grafik 1).

Grafik-1 Ticari Açıklık ve Milli Gelir

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

1980 dönemi sonrası özellikle serbestleşme politikalarının yayılımını etkileyen en önemli unsurlardan biri olan küresel ölçekte artan ticari entegrasyonlar olmuştur. 1980’li yıllardan artan küreselleşmeyle de beraber Avrupa Birliği (AB) dünya ticaretin neredeyse %45’ini oluşturmaktaydı (İncekara & Savrul, 2011, s. 13). Bununla birlikte, tüm dünyada oluşan bölgesel entegrasyonlar da üye ülkelere sağladıkları avantajlar neticesinde dünya ticaretini artırıcı etki gösteriyor ve ülkeleri ticari olarak serbestleşmeye yöneltiyordu.

Ticari ve finansal serbestleşmenin sağlamış olduğu ekonomik büyüme ve makro değişkenlerdeki istikrar 1987’li yıllara gelindiğinde yavaş yavaş bozulmaya başladı. Ağustos 1989’da makroekonomik dengeler bozulmaya başlayınca, Özal ve Anavatan Partisi döviz kuru rejimini daha da serbestleştirmeye ve Hazine’nin dış borçlanması da dahil olmak üzere sermaye giriş ve çıkışları üzerindeki kısıtlamaları kaldırmaya karar verdiler (Pamuk, 2018, s. 254). Yayımlanan kararname ile finansal

sektörler daha da serbestleştirilerek sermaye akış hızının artırılması amaçlandı. Kararnamenin oluşturduğu istikrarsız finansal altyapı düzeni yüksek faiz oranlarına yol açtı. Bu durum sabit döviz kuru rejimiyle birlikte kısa vadeli sermaye akışlarını arttırsa da ekonomiyi negatif dış şoklara ve krizlere açık hale getirerek kırılganlaşmasına da yol açmaktaydı.

1990'lı yılların başında finansal krizlere karşı savunmasız hale gelen Türkiye ekonomisi, 1994 yılında ağır bir kriz ile karşı karşıya kaldı. 1983'li yıllardan itibaren ticarete serbestleşmenin de artmasıyla birlikte ihracata dayalı büyümeye geçen Türkiye, ithalatın haddindeki düşüşler ile yerini iç talebe dayalı büyüme bıraktı. 1994'lü yıllara yaklaşırken faiz oranlarının yükselmesini önlemek için Merkez Bankası'ndan kısa vadeli nakit avanslara bel bağlanmasının döviz kuru üzerinde ve dolayısıyla Merkez Bankası'nın döviz pozisyonu üzerinde baskı oluşturduğu ortaya çıkmış ve ihracata dayalı büyümeyi tekrar sağlayabilmek amacıyla Türk lirası değer kaybettirilerek devalüe edilmiştir (Celasun, 1998, s. 9-10).

Türk lirasının dolar karşısında değer kaybetmesi ile kamunun döviz cinsinden olan borcu artmış, bireylerin ise dövize bağlı enflasyon ile alım güçleri azalmaya başlamıştır. Türk lirasının değer kaybetmesi ihracatı arttırsa da ithalatın ihracatı karşılayabilme oranında iyileşmelerin görülmemesi ile makro ekonomik değişkenler üzerinde istikrar sağlamaya yardımcı olamadığı gibi borç açığının giderek büyümesini de beraberinde getirmiştir. 2000'li yılların başına kadar olan bu istikrarsızlık dönemi 2001 yılında yeni bir krizin patlak vermesi ile istikrarsızlığını sürdürmeye devam etmiştir.

2.3 2000 Sonrası Türkiye’de Ekonomik Serbestleşme

Türkiye’de 1983 yılı sonrası uygulanan ticari ve finansal dışa açılma süreçleriyle ihracat hadleri yükselmiş, ancak bu ihracata dayalı büyüme modelinin sürdürülebilirliğindeki istikrarın sağlanamaması makro ekonomik dengesizlikleri de beraberinde getirmiştir. 2000’li yılların başına kadar süren bu istikrarsızlık süreci 2001 yılında ciddi bir ekonomik krize yol açarak Türk ekonomisinin hem kurumsal hem de ekonomik olarak dönüşümünde ciddi bir kırılma noktası olacaktır.

Serbestleşme politikalarının ardından ekonominin dış şoklara açık hale gelmesi ve dolarizasyon sorunuyla birlikte ekonomi makro değişkenlerde büyük sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Dövizle dayalı sorunların çözümü ve enflasyonla mücadele edebilmek amacıyla 90'lı yılların sonuna gelindiğinde IMF önerisiyle enflasyonla mücadele programı uygulanmaya başlanmıştır. Bu programı mali uyum ve yapısal reformla desteklenen döviz kuruna dayalı 3 yıllık bir istikrar programı olmakla birlikte IMF tarafından yaklaşık 4 milyar dolar ile desteklenmiştir (Emre, 2001, s. 60).

IMF'nin önerdiği politikalar arasında kurumların özelleştirilmesi ile sağlanan kaynağın teşvikler yolu ile tekrar dağıtımı yer almaktaydı. IMF kurumsal reformları dayatmakta ancak bu reformların uygulanabilmeleri için gerekli olan kurumsal özerkliklerin oluşması fikrine pek sıcak bakmamaktaydı (Öniş, 2009, s. 16). Kurumsal özerkliğin sistemleştirilmesinde yaşanan zorluklar, finansal yapının düzene oturtulamaması ve sabit kur rejiminin para politikalarının uygulama alanını daraltması Türkiye'nin 2001 yılında ağır bir ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmasına yol açmıştır.

Türkiye'nin 2001 krizi itibariyle içerisine girdiği dönem gerek ekonomik olarak gerekse siyasi olarak bir dönüm noktasıdır. 2001 krizi öncesi koalisyon hükümeti krizden sonra yerini yeni bir partiye Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'ne bırakmıştır. Bu durum Türkiye'nin merkez-çevre perspektifinde yeni döneme girmesine yol açmıştır.

Türkiye 2001 Şubat krizi sonrası ortaya konan reformlar itibariyle yeni bir döneme girmiştir. “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” olarak adlandırılan bu reform hareketi temelde serbest piyasa ekonomisi için gerekli olan kurumsal yapının düzenlemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. 2001 krizi sonrası AB üyeliğinin çekici hale gelmesi ile üyelik sürecinin ivme kazanması yatırım beklentilerinin yükselmiş ve uzun vadeli yabancı yatırımcılar tarafında Türk ekonomisine olan ilginin artmasına neden olmuştur (Öniş, 2009, s. 418).

Bu durum, AKP tarafından gerekli kurumsal yapının sağlanması ve üyelik kriterlerinin ekonomik yönünün karşılanması adına “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” reformlarının hız kazanmasına yol açmıştır.

Uygulanmaya başlanan reformlarla 1990'ların denetimsiz takdir yetkisinden daha kural tabanlı bir çevreye geçilmiş, para ve maliye politikalarının uygulanması üzerinde ortaya koyulan düzenleyici ortam ve özelleştirme önemli bir etkiye sahip olmuştur (Acemoğlu & Üçer, 2015, s. 12). Bu reformlardan en önemli olanı para politikalarının manevra kabiliyetini arttırması adına şüphesiz Merkez Bankası'nın bağımsızlaştırması ve sabit kur rejimin terk edilerek dalgalı kur rejimi politikasının benimsenmesi olmuştur.

Tablo 1- 2001 Krizi Sonrası Deregülasyon Politikaları

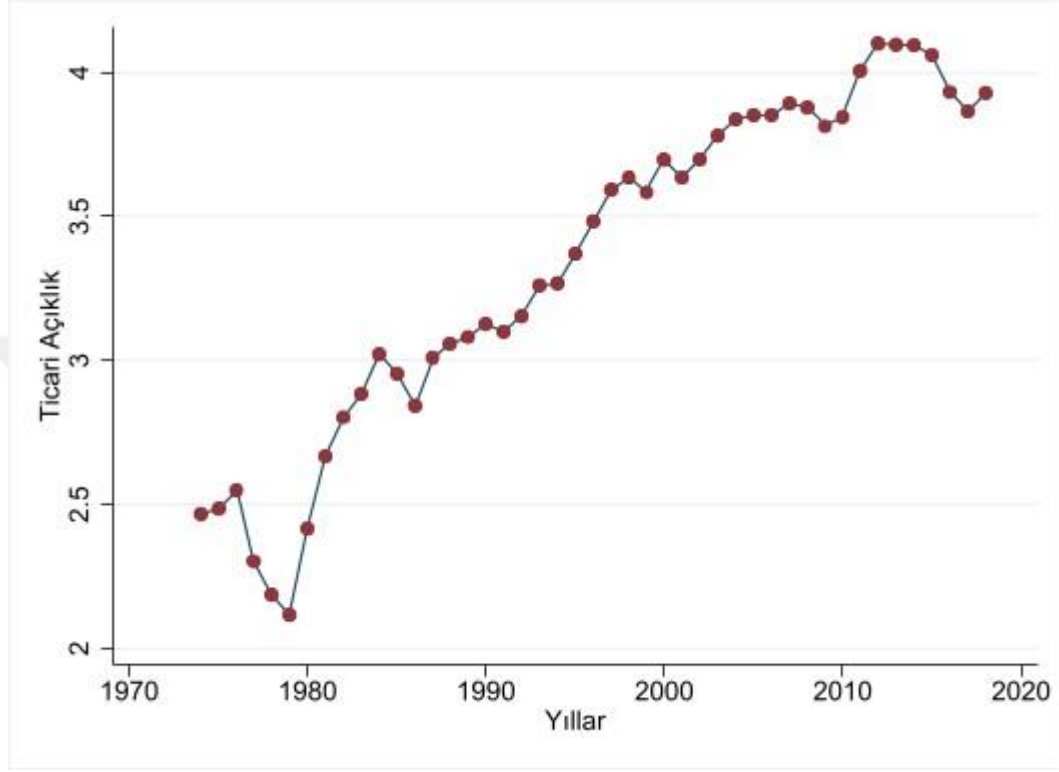
Deregülasyonlar	Elektrik ve Tütün üzerindeki Devlet Tekellerinin ortadan kaldırılması
	Kurumlar Vergisi Oranının Düşürülmesi
	Doğrudan Yabancı Yatırımlar üzerindeki idari engellerin kaldırılması
	Tarımsal Sübvansiyonların Azaltılması
	Özelleştirme Programının Yeniden Canlandırılması

Kaynak: (Çanakçı, 2005)

Uygulanan reformlar ile makro ekonomik değişkenler üzerinde istikrar sağlanmaya başlanmış, devletin piyasa üzerindeki kontrolü hafifletilerek serbest piyasa ekonomisi benimsenmeye başlanmıştır. Bu durum yüksek enflasyon oranlarının tek haneli rakamlara gerilmesini de beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, özellikle havacılık sektöründeki serbestleşme politikalarının da artması ile de küreselleşme hız kazanarak devam etmiştir.

Ekonomik bağlamda sağlanan bu istikrarlı yapı 2004 yılından itibaren 2013 yılına kadar olan on yıllık süreçte sürdürülebilmektedir. 2008 yılında gerçekleşen dünya finansal krizi Türkiye'yi etkilemiş ancak reformlar ile sağlamlaştırılan ekonomik ve finansal kurumsal yapı krizin etkilerinin diğer krizlere oranla daha hafif atlatılmasına olanak sağlamıştır.

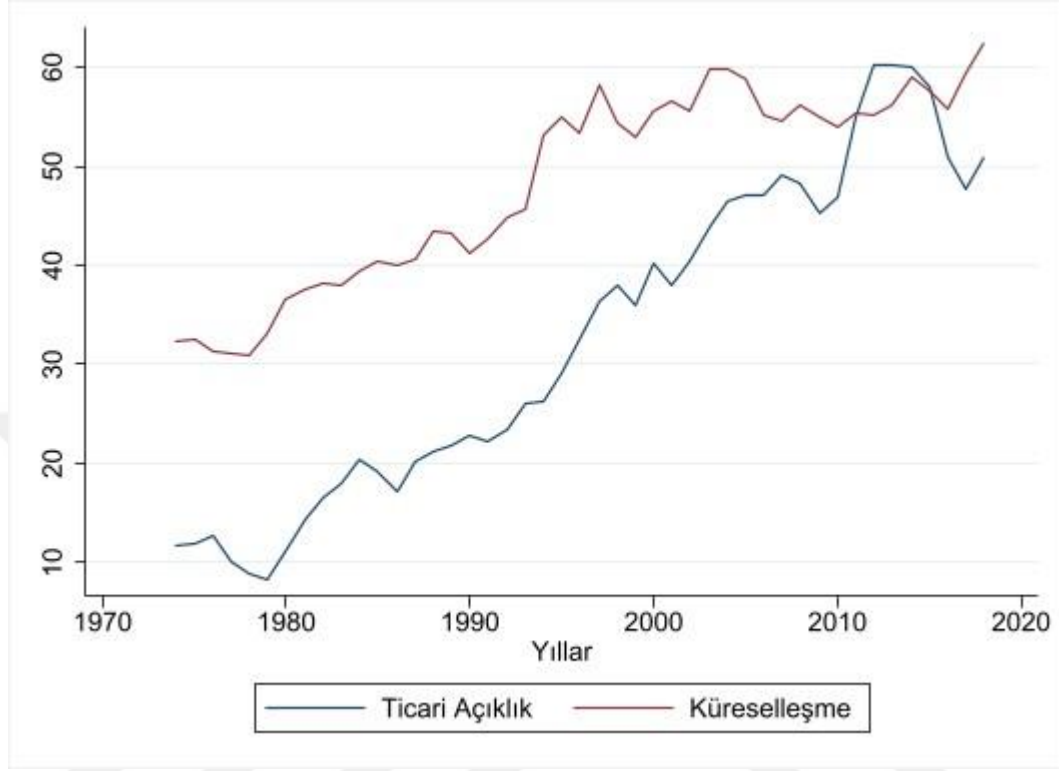
Grafik-2 Ticari Açıklık Eğrisi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye’de ticari serbestleşme 1983 yılından itibaren artış eğilimi göstermektedir (Bkz. Grafik 2). Bu eğilim içerisinde ekonomik krizler dolayısıyla gerçekleşen daralmaların negatif şokları ise oldukça göz önündedir. 2004 yılından itibaren ticari serbestliğin önündeki idari ve kurumsal engellerin hafifletilmesi 2008 yılına kadar artarak devam etmiş, ekonomik reformlar ile azaltılan tarım sübvansiyonları ve arttırılan sermaye sahipleri oranı sonucunda Türkiye’de ticari açıklık politikasının benimsendiğini göstermektedir.

Grafik-3 Küreselleşme ve Ticari Serbestleşme Eğrileri

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

Küreselleşmenin Türkiye ticaret yapısı üzerindeki pozitif şoku da açıkça gözlemlenebilmektedir (Bkz. Grafik 3). Türkiye küreselleşmenin hız kazandığı yıllarda ticaret politikalarını değiştirmiş ve ticari olarak daha açık bir süreç içerisine girerek benzer trendler göstermiştir.

Türkiye 2008 yılından itibaren günümüze kadar halen dış ticarete bağlı büyüme modelini sürdürmektedir. Bununla birlikte küresel ölçekte ise daha korumacı politikalar günümüz itibariyle benimsenmeye başlanmış, ülkeler ticari açıklık oranlarını düşürmeye çalışarak doğal kaynakların zenginleştirilmesi adına adımlar atmaya başlamışlardır. Ancak Avrupa ülkelerinde ithalat ve ihracatın GSYİH içerisindeki oranı halen %50 civarında gerçekleşmekte ve Türkiye’de de 2018 yılı göz önüne alındığında Avrupa ülkelerine benzer bir ticari açıklık oranı karşımıza çıkmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ SÜRECİNE GENEL BAKIŞ

Bu bölümde demokrasi sürecinin gelişimi, demokratikleşme dalgaları açıklanarak demokrasinin Türkiye’deki gelişimi ortaya konacaktır. Bu bağlamda Türkiye’nin demokrasi tarihi incelendikten sonra ekonomik yapı ile olan ilişkisi tartışılacak ve demokrasinin ekonomik etki alanları belirlenecektir.

2.1 Demokrasinin Tarihi Gelişimi ve Alt Yapısı

Demokrasiyi tanımlamak, etki alanlarını ve gelişimini kavrayabilmek açısından büyük önem aksetmektedir. Bir kavramın belirleyicilerini incelemenin ilk ve en önemli adımı onu iyi tanımlayabilmekten geçmektedir. Demokrasi kelimesi Yunancada “*dēmos*” halk ve “*kratos*” yönetmek sözcüklerinin bir araya gelmesi oluşmuş ve tam manasıyla “halkın yönetimi” anlamına gelmektedir. Schumpeter (2010) demokrasinin bu tanımında iki sözcüğün de belirli kısıtlamaları olduğunu öne sürse de en nihayetinde halkın politik kararlara varmasında fiziksel olarak bir araya gelerek kendi iradeleri ile süreç içerisine dahil olmalarının demokrasi kavramını oluşturduğunu dile getirmektedir (Schumpeter, 2010, s. 220).

Bireylerin kendi rızalarıyla karar alma sürecine dahil olmaları Dahl’ın demokrasi tanımının temelini oluşturmaktır. Dahl (1998) demokrasiyi bireylerin hedefleri doğrultusunda belirli kural ve prensipleri belirleme bir araya gelerek karar alma sürecine dahil olması olarak tanımlamaktadır (Dahl, 1998, s. 37). Dahl’ın demokrasiyi tanımlarken vurgu yaptığı en önemli noktalardan biri karar alma sürecine dahil olan bireylerin eşit sayılması, alınan kararların veya uygulanan sözleşmelerin bağlayıcılıklarının her birey için eşit olmasıdır. Bu bağlamda Dahl’a göre demokrasi tanımı hem siyasi özgürlüğü hem de bireylerin anayasal eşitliğini savunmaktadır.

Dahl'ın demokrasi tanımı siyasal bilgiler literatüründe çoğunlukla sürece dayalı yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Bu noktadan hareketle demokrasinin tanımlanmasında birçok yaklaşımın olduğunu söylemek mümkündür. Bu yaklaşımlar sürece dayalı, niteliksel ve prosedürel olarak sınıflandırılmışlardır.

Niteliksel Yaklaşım: Niteliksel yaklaşım içerisinde bulunan rejimi niteliklerine göre değerlendirerek demokrasi düzeyinin ölçülmesi gerektiğini öne süren yaklaşımdır. Bu nitelikler içerisinde temelde kabul edilen bireyin oy verme mekanizması içerisine dahil olmanın yanı sıra bireyin refahı, kişisel özgürlüğü ve sosyal eşitliği de bulunmaktadır (Tilly, 2007, s. 7).

Prosedürel (Usulcü) Yaklaşım: Prosedürel yaklaşım, demokrasi tanımına yönelik diğer yaklaşımlardan farklı olarak seçimlerin uygulanma sürecinin değerlendirilmesi üzerinden demokrasiyi tanımlar. Bu yaklaşım her bireyin siyasi temsilcileri seçmek için adil ve rekabetçi seçimlere eşit katılımına ve dolayısıyla çoğunluk kuralı yoluyla kararların üretilmesine katkıda bulunmasına dayanan modern demokratik prosedürün, çoğulculuk bağlamında eşit özgürlüğe saygı göstermenin en iyi yolu olduğunu öne sürer (Saffon & Urbinati, 2013, s. 442).

Sürece Dayalı Yaklaşım: Sürece dayalı yaklaşım bir rejimin demokratik olarak tanımlanabilmesinde bazı azami gereklikleri karşılayıp karşılayamadığı anlayışına göre hareket etmektedir. Bu yaklaşıma göre bu gereklikler sürekli etkileşim halindedir. Dahl'a göre bu gereklikler arasında efektif katılım, oy eşitliği ve bilgi edinmede fırsat eşitliği bulunmaktadır (Dahl, 1998, s. 37-38).

Antik Yunan şehirlerinde (polis) halkın yönetsel kararların alım süresine dahil olmasıyla ortaya çıkan ve temelleri atılan demokrasi halkın yönetime katılmasının ilk örneği olarak tarihte yerini almıştır. Halkın tamamıyla politika yapım sürecinin içerisinde bulunduğu bu durum “doğrudan demokrasi” olarak adlandırılmaktadır. Oysaki günümüzde bu yapı halkın kendi görüş ve düşüncelerine yakın olduğunu düşündüğü bir temsilci seçmesi ile “temsili demokrasi” adını almıştır. Temsil hakkında düşünme şeklimiz demokrasi hakkında düşünme şeklimizle ilişkilidir ve demokrasi hakkında düşünme şeklimiz doğrudan demokrasiye yaklaşma şeklimizle bağlantılıdır (Altman, 2010, s. 33).

Antik Yunan’da demokrasinin temelleri halkı doğrudan karar alma mekanizmasının içerisinde entegre ederek atılmıştır. Ancak demokrasinin gelişimi ve kısıtlarının belirlenmesi çok daha ileri dönemlerde gerçekleşmiştir. Demokrasi kavramı 18.yy’a kadar uykuda kalmıştır, bu döneme kadar olan süre zarfında monarşinin yönetim biçimi olarak yaygınlığı demokrasiyi geri plana itmiş ve karar alma mekanizması tek kişi üzerinden sürdürülmüştür.

Her ne kadar demokrasi orta çağ döneminde ve monarşinin gücünü koruduğu dönemlerde popüler olmasa da tarih içerisinde önemli demokratik atılımlar da gerçekleşmemiş değildir. 1215 yılında İngiltere’de imzalan ve kralın yetkilerini kısıtlayan Magna Carta (Büyük Şart) bu köşe noktalarından biridir. Magna Carta ile tarihte ilk defa her bir birey için kral da dahil olmak üzere hukuk üstünlüğü kabul edilmiştir.¹ Magna Carta bu yönüyle modern demokrasiye geçişte en önemli adımlar biri haline gelmiştir.

Demokrasinin gelişimi için gerekli koşulların sağlandığı Antik Yunan’da başlayan demokrasi günümüze kadar geçen sürede evrimleşmiştir. Tarih içerisinde, orta çağdan monarşiye ve krallıkların yıkılmasında günümüz modern demokrasi anlayışına kadar izlediği yol demokrasinin bugün ki haline bürünmesine zemin hazırlamıştır.

2.1.1 Dünya Tarihinde Demokratikleşme Dalgaları

Modern demokrasi Antik Yunan ve Roma döneminde olduğu gibi köle ve kadınlar gibi belirli bir sınıfı dışlayan şehir (Polis) demokrasisinden çok öte ulus devletler boyutunda bir demokrasi anlayışıdır. Antik Yunan ve Roma dönemi dışlayıcı demokrasi anlayışının günümüz kapsayıcı demokrasi anlayışına dönüşmesinde günümüze kadar sürede yaşanan demokratikleşme dalgaları etkili olmuştur.

¹ <https://www.bl.uk/magna-carta/articles/magna-carta-an-introduction>

Samuel Huntington'a göre belirli bir zaman diliminde meydana gelen ve sayıca zıt yöndeki geçişlerden önemli ölçüde fazla olan demokratik olmayan rejimlerden demokratik rejimlere geçişler grubu demokratikleşme dalgası olarak tanımlanmaktadır (Huntington, 1991, s. 15).

Demokratikleşme dalgaları her ne kadar doğrusal olarak ilerlese de tam ters yönde gerçekleşen dalgalanmalarda yaşanmıştır. Ters yönde gerçekleşen dalgalanmalarla demokratik rejimlerden demokratik olmayan rejimlere geçişler yaşanmıştır. Ancak Huntington'ın da belirttiği gibi demokratikleşme grubu tam tersi yönde gerçekleşen demokratik olmayan rejimlere geçiş grubundan sayıca fazladır. Bu küresel demokrasi seviyesi ya belirli bir dönem içerisinde tüm dünyadaki demokratik rejimlerin sayısı ile ya da küresel olarak tüm ülke rejimlerinin demokratik konumlarına göre derecelendirilmesi ile ölçülmüştür (Kurzman, 1993, s. 43).

İlk demokratikleşme dalgası 1828 yılı Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşmiştir. Erkeklerin %50'sine oy verme hakkı ve seçilmiş kişinin parlamentonun çoğunluk oyuna sahip olması gibi kriterlerin benimsenmesi bu durumun ilk demokratikleşme dalgası olarak görülmesini beraberinde getirmiştir (Huntington, 1991, s. 16). Devam eden yıllar içerisinde oy verme hakkı diğer ülkeler tarafından genişletilmiş ve yöneticilerin görev tanımları daha belirgin hale gelmiştir. Ancak ilk demokratikleşme dalgası ile ikinci dalga arasında geriye dönük dönüşümlerde gerçekleşmiştir. Bu dalgalanma 1930'lu yıllara kadar sürmüştür.

Huntington'ın ikinci demokratikleşme dalgası II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde gerçekleşen kısa bir dalgalanmaydı. Özellikle savaş sonrası demokratik ülkelerin sayısında artış yaşanmıştır. Demokratik konsolidasyonlar 1960'lara kadar istikrarsız bir şekilde ilerledi ve 1970'lerin ortasında demokratik ülkelerin çoğunda darbeler gerçekleşerek birçoğu otokratik rejime dönüşmüşlerdir (Huntington, 1991, s. 21).

Demokratikleşmenin üçüncü dalgası Portekiz'in 1974 yılında diktatörlük rejiminden demokratik rejime geçişi ile başlamış, 1980'lerde ise Güney Asya dahil birçok ülkenin demokratik rejimleri benimsemesi ile devam etmiştir. Bu demokratikleşme hareketi 1990'lara gelindiğinde tepe noktasına ulaşmıştır; birçok ülke otokratik rejimden demokratik rejimlere geçiş yapmıştır.

Huntington'nın demokratikleşme dalgaları kavramına birçok eleştiri yapılmıştır. İlk yapılan eleştiri demokratikleşme dalgalarının tespitinin yapıldığı demokrasi tanımı üzerine olmuştur. Huntington'nın demokrasi tanımı ikili sınıflandırmadan oluşmuştur; bu ikili sınıflandırma demokratik katılım ve rekabet olarak tanımlanmıştır (Huntington, 1991, s. 7-13).

Demokratik rejime geçiş kriterlerinin bu dar tanımı beraberinde bu geçişin nedenselliğinin yanlış tanımlanabileceği düşüncesini doğurmuştur. Sadece zaman içerisindeki demokratik geçişlerin sayısı üzerinden yapılan bu "Demokratikleşme Dalgaları" tezi sorunlu bir hesaplama yöntemi olarak görülmüştür. Zira 1950-1990 yılları arasında otokratik rejimlerden demokratik rejimlere geçiş dalgalanması çoğunlukla Latin Amerika'da gerçekleşmiş, ancak ülkelerin çoğunluğunda politik istikrar durumu gözlemlenmiştir (Przeworski, E, Antonio, & Limongi, 2000, s. 42-43).

Demokratikleşme dalgalanmalarının tespiti üzerine yapılan eleştiriler demokrasilere geçiş üzerinden yapıldığı gibi tam tersi yönde tanımlanan demokratik rejimlerden otokratik rejimlere doğru yaşanan ters geçişler üzerine de yapılmıştır. Doorenspleet (2000), bu geçişlerin ters demokratikleşme olarak değil demokratikleşme sürecinin sekteye uğraması olarak düşünülmesi gerektiğini öne sürmektedir. Bu kısa süreli sekteler demokratik dalgalanmalar içerisinde ayrıştırılmalı ve dışlanmalıdır (Doorenspleet, 2000, s. 395). Birçok eleştiriye rağmen demokrasi ölçümlerinin çoğunluğu ülkelerin rejim geçişlerini değerlendirirken temelde Huntington'nın demokratik dalgalanmalarını dikkate almaktadır.

2.1.2 Demokrasi Modelleri

Demokrasi bireyin politik karar alma sürecine dahil edilmesi ile tamamen siyasal bir tabana oturmuştur. Ancak bireyin bu karar alma sürecine dahil edilmesi klasik Yunan demokrasisinden çok daha kapsayıcıdır.

Bununla beraber, demokrasiyi egemen politik sistemden ayırmak politik karar alma sürecinin dışlanmasına yol açacaktır. Ancak demokratik bir karar alma sürecinin yönetenler ile yönetilenler arasındaki ayrım çizgisini bulanıklaştırması, yöneten ile yönetilenin birbirine karışmasını gerektirmez (Sartori, 1987, s. 86).

Yöneten ve yönetilen arasındaki ayrım demokrasinin farklı modellemelerini doğurmuştur. Günümüz demokrasi anlayışı Antik Yunan demokrasisi ile benzerlik gösterse gerek modern demokrasinin temsili olması gerekse sosyal, kültürel ve siyasal olgular üzerinden modellenmesi onu klasik Yunan demokrasisinden ayırmaktadır.

Demokrasi tanımındaki farklı görüşler onu birçok farklı şekilde modellenmesini beraberinde getirmiştir. Dahl (1998) demokrasiyi politik kurumlar üzerinden değerlendirmiştir. Ona göre ideal demokraside haklar tüm politik yönetim kurumlarının demokrasinin doğası gereği yapı taşlarıdır (Dahl, 1998, s. 48). Yönetenler ve yönetilenlerin haklar sistemi demokratik yapının temelini oluşturmaktadır.

Huntington'ın demokrasi tanımı bize üç farklı kriter sunmaktadır. Demokrasi, rekabet, kapsayıcılık ve sivil özgürlükleri kapsayan bir siyasal sistem yapısıdır (Huntington, 1991, s. 7-11). Demokrasinin bu farklı tanımlarının bulunması onun farklı etkenler göz önünde bulundurularak modellenmesini beraberinde getirmiştir. Bu noktada farklı kriterler üzerinden modellenen dört farklı demokrasi modeli bulunmaktadır;

- Sosyal Demokrasi
- Çoğunlukçu Demokrasi
- Katılımcı Demokrasi
- Liberal Demokrasi

Sosyal Demokrasi: Sosyal demokrasi özünü Marx'ın sosyalizm anlayışından alır ve temelde tüm bireylerin eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğu anlayışını savunur. Bu nedenle, işçi sınıfını piyasa rekabetine karşı korumayı ve bu sınıfın sorunlarına çözmeye yönelik ihtiyaçtan doğmuştur.

Sosyal demokrasi ya da diğer adıyla demokratik sosyalizm özünde hak, eşitlik ve adalet kavramları üzerine kurulmuş, aslında emeğin mutlak ve nispi değerine sermaye sınıfı tarafından el konulmasıyla serbest piyasa sistemine başkaldırı olarak ortaya çıkan bir ideoloji olarak kendini göstermektedir. Bu bağlamda, sosyal demokrasinin tabanının ekonomik prensiplere dayandığını söylemek yanlış olmaz.

Demokratik sosyalizm olması gereken hak ve özgürlüklerin devlet ve yasa ile sağlanması gerektiğini savunur ve devletin rolünü politik sistem içerisinde tanımlar. Hızlı endüstriyellemenin beraberinde getirdiği kompleks yapı ve laissez-faire anlayışı işçi sınıfı siyasallaşmasını, sosyal partileri ve sendikaları oluşmasına yol açmıştır. Bu nedenle, sosyal demokrasi politik alanda demokratlar tarafından değer verilen özgürlük ve eşitlik ilkelerini, başta eşitsizliğe ve baskıya karşı çıkarak, ekonominin ve toplumun örgütlenmesine kadar genişletmek için demokratik kolektif eylemin kullanılmasını öngören bir ideoloji olarak tanımlanabilir (Jackson, 2013, s. 348-349).

Çoğunlukçu Demokrasi: Çoğunlukçu demokrasi anlayışı demokrasinin en basit tanımı olan “halkın kendi kendini yönetmesi” kavramının tam karşılığı olarak önümüze çıkmaktadır. Politik karar alma sürecinde temsilcinin seçimi çoğunluğun oy birliği üzerinden gerçekleştirilir. “Demokratik çoğunculuk veya çoğunlukçu demokrasi ifadelerinde, çoğunculuk ve çoğunluk terimleri, örgütsel çoğunluğa, yani bir devletin alanı içinde çok sayıda nispeten özerk (bağımsız) örgütün (alt sistemlerin) varlığına atıfta bulunur.” (Dahl, 1983, s. 5).

Dahl (1983) çoğunluk demokraside politik kurumların özerkliğine dikkate çekmektedir. Çünkü çoğunlukçu demokrasi oy birliği üzerine kurulur ve adını taşıdığı üzere çoğunluğun kararını ön plana çıkarır. Çoğunluğun kararı azınlıkların dışlanmasını beraberinde getirmektedir; bu durum demokrasinin temel prensiplerine aykırı düşmektedir.

Genellikle iki parti sistemi üzerinden işleyiş gösteren çoğunlukçu demokrasi modeli halkın oybirliği ile karar aldığı iktidar ve muhalefet partiden oluşur. İdeal çoğunlukçu model olarak görülen bu sistemde iktidar parti çoğunluğun kararını temsil ederken muhalefet parti ise azınlığı temsil etmektedir. Bu model temelde Lijphart'ın "Westminster Demokrasi" modeli ile örtüşmektedir. İki partili sistemde, iki ana parti yaklaşık olarak eşit güce sahip olduğundan, seçimleri kazanan parti genellikle dar bir çoğunluktan fazlasını temsil etmez ve azınlık nispeten büyüktür (Lijphart, 2012, s. 10-15).

Çoğunlukçu demokrasi her ne kadar modern demokrasi içerisinde temsili demokrasiyi ve halkın kararını temsil etse de gerçekte toplum iki dar gruba bölünmeyecek kadar kompleks bir yapıya sahiptir. Çoğunluk ile azınlık arasındaki büyüklük eşit güce yer verecek kadar dar değildir. Dolayısıyla, sürekli egemen görüşün temsilcisini seçtiği bir sistemde azınlık yeteri kadar temsil edilmeyecek bu da modelin uzun vadede demokratik olmayan sonuçlar doğurabilme ihtimalini ortaya çıkaracaktır.

Katılımcı Demokrasi: Katılımcı demokrasi temelini doğrudan demokrasinin katılımcı gücünden almaktadır. Antik Yunan şehirlerinde bireyin karar alma mekanizmasının temelinde olması, alınan kararlarda söz sahibi olması eylemi üzerinden gerçekleştirilen ideal demokrasi anlayışını devam ettirme çabası katılımcı demokrasinin çıkış noktalarından biri olmuştur. Bu demokrasi ütopyası temsili demokrasinin getirdiği bireyin "oy verme" faaliyeti haricinde siyasi karar alma sürecindeki dar rolünü eleştirmektedir.

Bireyin demokrasinin karar alma sürecine daha fazla katılım sağlamasını ve doğrudan karar verici grubun içerisinde bulunması anlayışını savunan katılımcı demokrasi, bu katılımı oy veren tabanın genişletilmesi yoluyla gerçekleştirmeyi öne

sürmüştür. Ancak katılım sağlayan birey sayısı arttıkça yani payda genişledikçe, her bireyin katılım ağırlığı da azalmaktadır ve bu frekanstaki azalma en nihayetinde katılımın da düşmesine yol açacaktır (Sartori, 1987, s. 233).

Katılımcı demokrasi modelinde bireyler sadece birer seçmen olmaktan çıkar ve yurttaşa dönüşür. Elbette içerisinde bulundukları sistemin karar alma mekanizmasında aktif rol oynamak o topluma ait olan insanlar için oldukça önemlidir. Ancak bu demokrasi modelinin uygulanabilirliği için doğrudan demokrasinin işleyiş gösterebildiği bir tabana ihtiyaç vardır. Bu taban ise yüksek nüfuslu toplumlarda oluşturulması oldukça zor bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Liberal Demokrasi: Liberal demokrasi liberalizm ve demokrasi arasındaki ilişkiden doğmuştur. Bu ilişki demokrasi tarafından halkın politik karar mekanizması içerisine dahil edilme çabasını alırken, liberalizm yönünden ise sivil hakların ve özgürlüklerin yasa ile korunması çabasını alır.

Bollen ve Paxton (2000) liberal demokrasiyi bir politik sistemin demokratik yönetime ve siyasal özgürlüklere yer ayırma çabası olarak tanımlamaktadır (Bollen & Paxton, 2000, s. 59). Liberal demokrasi gerçekten de en basit tanımıyla toplumun sahip olduğu tüm grupların özgürlüklerinin yasalar ile korunduğu, özgür ve adaletli seçimlerin yapıldığı bir demokrasi modelini temsil etmektedir. Ancak bir ülkede seçimler özgür ve adaletli bir şekilde yapılsa da bu ülkede hak ve özgürlükler grup ayrımı gözetmeksizin korunmayabilir.

Liberal demokrasi liberalizm ve demokrasi anlayışının birleşmesi ile oluşmaktadır. Demokrasi anlayışı özgür ve adil seçimleri temsil ederken, liberalizm anlayışı üç ayrı hakkı temsil eder: Mülkiyet hakları, siyasi haklar ve sivil haklar. Her bir hak birey farklı boyutlarda korumak üzere işlev göstermektedir. Mülkiyet hakları mülk sahibi seçkinlere yarar sağlarken, siyasi haklar çoğunluğa, sivil haklar ise etnik, dini ve ideolojik olarak dışlanmış azınlıklara fayda sağlamaktadır (Mokand & Rodrik, 2020, s. 767).

Demokrasilerin aksine otokrasilerde elitler diğer bir deyişle mülk sahibi seçkinler sadece mülkiyet haklarını savunurlar. Acemoğlu ve Robinson (2006) otokratik rejimlerdeki mevcut yapının olası bir siyasi darbe ile sarsılması ihtimalinin

yükselmesi ile *de facto* haklarını *de jure* haklara dönüşmesi isteğiyle demokratik konsolidasyona daha da yakınlaşırlar (Acemoglu & Robinson, 2006, s. 30).

Demokrasideki bu çoğunluk-azınlık ilişkisi hak ve özgürlüklerin demokrasi ile harmanlanma ilişkisinin derecesini belirlemektedir. Mokand ve Rodrik (2020) gerçekleştirmiş oldukları ampirik çalışmalarında, elitlerin gelir/sınıf bölünmesinin derinleştiği durumda vergiler yönünden liberal demokrasiyi, ideolojilerinin azınlık grupları ile örtüştüğü durumlarda ise sivil haklar yönünden liberal demokrasiyi destekledikleri görülmüştür (Mokand & Rodrik, 2020, s. 769).

Liberal demokrasi diğer demokrasi modelleri gibi demokratik bir ütopya üzerine kuruludur. Pratikte hem adil ve özgür seçimlere sahip hem de hak ve özgürlüklerin özellikle de azınlıkların haklarının korunduğu bir liberal demokrasi sisteminin olup olmadığı tartışılmaktadır.

Ancak şu bir gerçektir ki liberal demokrasi ne kadar ideal demokrasi anlayışı üzerinde kurulu da olsa temel hak ve özgürlüklerin demokratik kurumlar tarafından korunması niteliği bu modelin diğer demokrasi modellerinden ayrıştırmaktadır.

2.2 Demokrasi ve Ekonomik Yapı

Ekonomik yapı ve demokrasi ilişkisi birbirinden farklı olmayan, devamlı olarak ilişki içerisinde olan bir yapıdır. Tarihin birçok kesiminde ekonomik yapı toplum sınıflarını ve dolayısıyla demokratik modelleri belirlemede rol oynamıştır. Merkantilist sistemin beslediği burjuva sınıfı ve akabinde ortaya çıkan sermaye ve işçi sınıfı bölünmesinin derinleşmesi sosyal demokrasi anlayışının oluşmasının temellerinden biri olmuştur.

Demokratikleşme hareketlerinin iyileştirdiği kurumların işleyişi ekonominin daha etkin bir şekilde yürütülmesini de ortaya koymuştur. Kurumların daha iyi bir şekilde işleyiş göstermesi ise iktisadın kurumsallaşmasını da beraberinde getirmiştir. Demokrasinin en etkileşimli olduğu kriter, insanı temele koymaları perspektifinden bakıldığında, sosyo-ekonomik kriterlerdir.

Demokrasi siyasi karar alma mekanizmasına insanı koyar ve insan ise en nihayetinde kendisine fayda sağladığını düşündüğü seçenekler üzerinden kararını verir.

Bireyler oy kullanma haklarını ideolojik sebeplerden kullandıkları gibi, ekonomik sebeplerden de kullanmaktadırlar. Bireyler oy kullanırken iyi ekonomik performans gösterdikleri partileri ödüllendirirken, kötü ekonomik performans gösterdiklerini düşündükleri partileri cezalandırmak için kullanırlar (Akarca & Tansel, 2007, s. 633). Bu bağlamda şunu söyleyebiliriz ki gerçekte seçmenler oy verirken ya insan haklarını ya da ekonomik sistemi dikkate alarak karar alma mekanizması içerisine dahil olurlar.

2.2.1 Demokrasinin Ekonomik Belirleyicileri

Demokrasinin sosyal, hukuki ve kültürel belirleyicilerinin olduğu gibi ekonomik belirleyicileri de azımsanmayacak kadar çoktur. Hatta ekonomik belirleyicilerin hem demokrasiye geçişte hem de sürdürülebilmesinde en önemli etkenler olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira, yukarıda belirttiğim gibi tarihten beri demokratikleşmenin derecesini belirleyen mevcut ekonomik yapı olmuştur. Lipset (1959) ekonomik kalkınmanın bir ülkenin demokratikleşme sürecinde ve demokrasinin sürdürülebilmesi üzerinde olumlu etkisinin olduğunu öne sürmüştür (Lipset, 1959, s. 71-72).

Bireylerin ekonomik gelişmişliği ne kadar yüksekse demokratikleşmeyi daha fazla destekledikleri tezi politik ekonomi literatüründe oldukça sıkça karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik gelişme sonucu artan kişi başına düşen milli gelir, kentselleşmeyi ve dolayısıyla çalışan orta kesimin gelişmesini arttırdığı için demokratikleşme üzerinde olumlu etki göstermektedir (Muller, 1995, s. 968-969). Bu nedenle gelir adaletsizliğinin yüksek olduğu ülkelerde otokratik yönetim biçimine geçiş olasılığı yükselmektedir.

Kapitalist sistem metanın pazarda tüketici tarafından satın alınması sonucu elde edilen kara dayalı bir sistemdir; ancak, metanın üretim sürecine dahil olan işçi sınıfı da aynı zamanda tüketici sınıfına girmektedir. Kapitalist sistemin bu işleyiş yapısı sınıflar arası gelir adaletsizliğini daha da fazla arttırmaktadır.

Bazı modellerde otokrat devrimi caydırmak ve özel sektörü genişletmek için sivil hak ve özgürlüklerin tabanını yasalar ile genişleterek sahip olduğu haklardan gönüllü olarak kendisi vazgeçebilir (Barro, 1999, s. 159).

Bireylerin gelirindeki artışın ya da diğer adıyla ekonomik zenginlik düzeyinin mi demokrasiyi teşvik ettiği yoksa demokrasinin yani kurumsal istikrarın mı demokrasiyi geliştirdiği politik ekonomi literatürü içerisinde sıkça sorulan sorulardan biri olmuştur.

Acemoğlu v.d. (2008) yaptıkları ampirik çalışmalarında gelir ve demokrasi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır (Acemoglu, Johnson, Robinson, & Yared, 2008, s. 836). Ancak bu ilişkinin tek yönlü mü çift yönlü mü olduğu belirlenmemiştir.

Gelir ve demokrasi arasında bir ilişkinin olduğu açıktır. Ancak bu ilişki bir sebep sonuç ilişkisi değildir; çünkü geliri etkileyen çok katmanlı bir ekonomik yapı mevcuttur. Belki de otokratik yönetimlerin kontrolcü yapısı verginin devletin en kolay elde ettiği gelir yolu olmasıdır ve bu durum bireylerin gelirlerini daha da azaltıcı bir sonuca karşılık gelmesidir.

Demokrasinin kaynakları tahsis etme özelliği onu ekonomik yapının unsurlarından biri haline getirir. Zira birçok akademisyenin de belirttiği gibi kaynakların miktarı ve dağılımı demokratik sistemin yönünü belirler. Bireylerin vatandaş olarak tercih ettikleri kaynakların tahsisi, genel olarak piyasa yoluyla ulaştıklarıyla örtüşmemektedir (Przeworski & Limongi, 1993, s. 53). Siyasal rejimi belirleyen unsur bireylerin kaynakların donatımı üzerine yaptıkları seçimlerdir.

2.2.2 Ekonomik Krizler ve Demokrasi İlişkisi

Demokrasi ve ekonomik yapı birbirileri ile iç içe geçmiş bir bütündür. Toplum siyasi rejimi belirlerken üç farklı etken üzerinden belirler; bu üç faktör içerisinde ideolojik yakınlık, mevcut ekonomik durum ve sivil hak ve özgürlükler bulunmaktadır.

Demokrasinin belirleyicilerini içeren literatürde üzerinde en çok çalışılan konulardan biri demokrasi ile ekonomik kalkınma olmuştur. Bu sosyo-ekonomik faktörler üzerinde durulan en öne çıkanlar kişi başına düşen gelir, kentselleşme ve eğitim olmuştur. Mevcut ekonomik yapı ve bireylerin geliri demokratik rejim değişikliklerinin belirleyicilerinden olmuştur. Ekonomik krizler mevcut rejimin türü ne olursa olsun, yalnızca demokratik çöküşü değil, daha genel olarak rejim değişikliğini de tetikler (Gasirowski, 1995, s. 884).

Ekonomik krizlerin demokratik rejim üzerindeki etkilerinin yeni demokratikleşmiş toplumlarda ve uzun yıllardır demokratik rejimlerle yönetilmiş toplumlarda farklılık gösterdiği anlayışı krizlerin tartışılan boyutlarından biri olmuştur. Bu durum demokrasinin kurumlar çerçevesinde değerlendirilmesini de beraberinde getirmiştir. Ya ekonomik kemer sıkma, demokratik ve otoriter hükümetler için farklı türde riskler teşkil ettiği için ya da popüler olmayan uyum programlarını dayatma kapasitesinin varsayıldığı için rejim tipine göre değişmek üzere, otoriterlik defalarca ekonomik krizlerin başarılı yönetimiyle ve demokrasi başarısızlıkla ilişkilendirilmiştir (Remmer, 1990, s. 317).

Ekonomik krizin demokratik rejim üzerindeki etkisi temelde demokrasi ve modernleşme teorisinin bir uzantısıdır. Bireylerin gelirlerindeki azalma onları kendileri için en iyisi olduğunu düşündükleri politikaları desteklemeye yönlendirir. Bu bağlamda, içerisinde bulunan mevcut ekonomik durum demokratik rejimlerden otokratik hatta totaliter rejimlere geçişe, diğer bir anlamıyla demokratik çöküşe, sebebiyet verebilirken, otokratik rejimlerden demokratik rejimlere geçişi de teşvik edebilmektedir.

2.3 Türkiye’de Demokratikleşme Süreci ve Darbeler

Türkiye bağımsızlığını ilan ettiği 1923 yılından 1950’li yıllara kadar olan süreçte tek partili siyasi yapı altında yönetilmiştir. Tek partili sistem ile yönetildiği yıllarda bürokratik kadrolardan oluşan ve kentli aydınların bürokratik seçmenleri tarafından desteklenen askeri-bürokratik bir seçkinler tarafından komuta ediliyordu ve bu otoriter rejimin örgütsel dayanakları ordu, bürokrasi ve merkezîyetçi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) idi (Sunar, 1990, s. 746).

Türkiye’nin tek partili yönetildiği bu zaman dilimi içerisinde dünya ise ikinci dünya savaşı dönemini yaşamaktaydı ve küresel bağlamda faşist ve baskıcı yönetimler büyük oranda faaliyet göstermekteydi. İkinci dünya savaşında Batı demokratik bloğunun savaşı kazanması ve totaliter rejim ile yönetilen Almanya ve İtalya’nın mağlup olması ile dünya demokrasi tarihinde yeni bir dönemin içine girilmiştir.

Baskıcı rejimin yara alması küresel ölçekte demokratikleşme hareketlerini de beraberinde getirmiştir. Türkiye’de bu hareketlilikten etkilenmiş, 1950’li yıllara yaklaşıldığında çok partili hayata geçiş yapmıştır.

Türkiye 1945 ikinci dünya savaşı sonrası çok partili hayata geçmesi ile demokrasinin rekabet ilkesinin işleyiş gösterebildiği bir rejim ile yönetilmeye başlamıştır. Türk siyaseti, 1945’te Westminster tarzı bir parlamenter demokrasiye geçiş yapmıştır (Kalaycıoğlu, 2001, s. 54). Bu bağlamda Türkiye’nin ikinci dünya savaşı sonrası çoğunlukçu demokrasi anlayışını benimsediğini söylemek yanlış olmaz.

Lijphart’ın ortaya koyduğu “Westminster Modeli” seçmenin direk olarak hükümeti seçmediği parlamento çoğunluğunun yöneticiyi belirlediği bir iktidar ve muhalefet parti ikili sistemine dayanmaktadır (Lijphart, 2012, s. 9-11). Türkiye’de yöneticinin belirlediği parlamento Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)’dir. Çok partili hayata geçilmesi ile Türk siyasi sistemine katılan Demokrat Parti (DP) 1950 yılında seçilerek tek partili hayatı resmi olarak sona erdirmiş oldu.

Demokrat Parti oldukça popülist stratejilere sahip bir partiydi; halkın talep ve isteklerine popülist söylemler ile yaklaşıyor, bir yandan da iktisadi boyutta devlet

eliyle ekonomik kalkınma stratejisini öne sürüyordu. Partinin ekonomik serbestleşme politikası ilk dört yıl süresince ekonomik büyümeyi arttırsa da 1954 yılı itibariyle artan fiyatlar, enflasyon ve kara borsacılık bu politikaların terk edilmesine yol açtı (Landau & Heper, 2016, s. 126). Kontrol edilmekte zorlanılan makro ekonomik değişkenler ve kötüleşen ekonomik durum karşısında halk DP'ye karşı negatif bir tutum sergilemeye başladı. Bununla birlikte, DP istikrarı sağlamak için bazı hak ve özgürlükleri kısıtlama politikası uygulamaya başladı. Tüm bu olayların ışığında Türk ordusu Mayıs 1960'ta askeri darbe düzenleyerek DP iktidarlığına son verdi.

1960-1980 yılları arası Türkiye için oldukça çalkantılı bir dönem olmuştur. Darbenin etkisi ile gerileyen demokrasi düzeyi, bir türlü kurulamayan hükümetler ve toplumda oluşan kutuplaşmalar Türk siyasi yapısının istikrarsızlığını sürdürmeye devam etmiştir. Türkiye bu dönemde koalisyonlar ile yönetilmeye çalışılmış ve bu nedenle politik istikrarsızlık aratarak devam etmiştir.

1980'lere gelindiğinde dönemin cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresinin sona ermesi ile TBMM 100'den fazla oylama düzenlemiş ve sonucunda bir seçim yapamamıştır (Harris, 2011, s. 208). Tüm bu politik istikrarsızlık ve toplum içerisinde artan kutuplaşma Türk ordusunun 12 Eylül 1980 yılında askeri darbe ile yönetimi devralmasını beraberinde getirmiştir. Türkiye'de seçimsel demokrasi 1983 yılında genel seçimlerin yapılması ile de yavaş yavaş normale dönmeye başlamıştır.

Türkiye'de demokratikleşme 1990'lı yıllardan 2000'li yıllara gelene kadar istikrar göstermiştir. Özellikle 2002 ve 2007 yılları arasında AKP'nin iktidarlığının ilk dönemlerinde gerçekleştirilen reformlar ile ülke demokrasisi oldukça ilerlemiştir. Bu dönem içerisinde sivil-askeri ilişkilerin düzenlenmesinden, azınlıklara tanınan haklara kadar demokratikleşme cephesinde önemli reformları yüksek ekonomik büyüme oranlarını da beraberinde getirmiştir (Öniş, 2015, s. 23). Demokratikleşme ve ekonomik gelişmenin beraber ilerlediği bu durum aslında Türkiye'nin AB üyesi olmak için karşılaması gereken Kopenhag kriterlerinin bir sonucudur.²

² https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/glossary/accession-criteria_en

Türkiye 2008-2011 yılları arasında gerek AB üyeliği kapsamında gerekse sivil hak ve özgürlüklerdeki gelişmeler kapsamında durgunluk dönemi içerisindeydi. AB üyeliği sürecindeki açmazla birlikte tam üyelik umutlarındaki düşüş reformlarında ivme kaybetmesine sebebiyet vermekteydi (Öniş, 2015, s. 23). Durgunluk dönemi sonrası yavaş yavaş AB tam üyeliği sürecinin bozulması ve düşen reformlarla birlikte sivil hak ve özgürlüklerde de azalma meydana geldi.

Türkiye askeri darbe müdahalelerinin sıklıkla görüldüğü bir dönem olmuştur. Ancak 1980 sonrası dönemden 2010 sonrası döneme kadar olan otuz yıllık süre içerisinde Türkiye’de askeri darbe gerçekleşmemiştir. 2014 yılı sonrası dönemde Türk demokrasisi hem askeri darbe girişimi hem de önemli bir referandum süreci geçirmiştir. 15 Temmuz 2016 senesi gerçekleşen darbe girişimi başarısız olarak sonuçlanmış ve akabindeki yıl içerisinde düzenlenen referandum ile Türkiye parlamenter yönetim sisteminden çıkarak başkanlık sistemine geçmiştir.

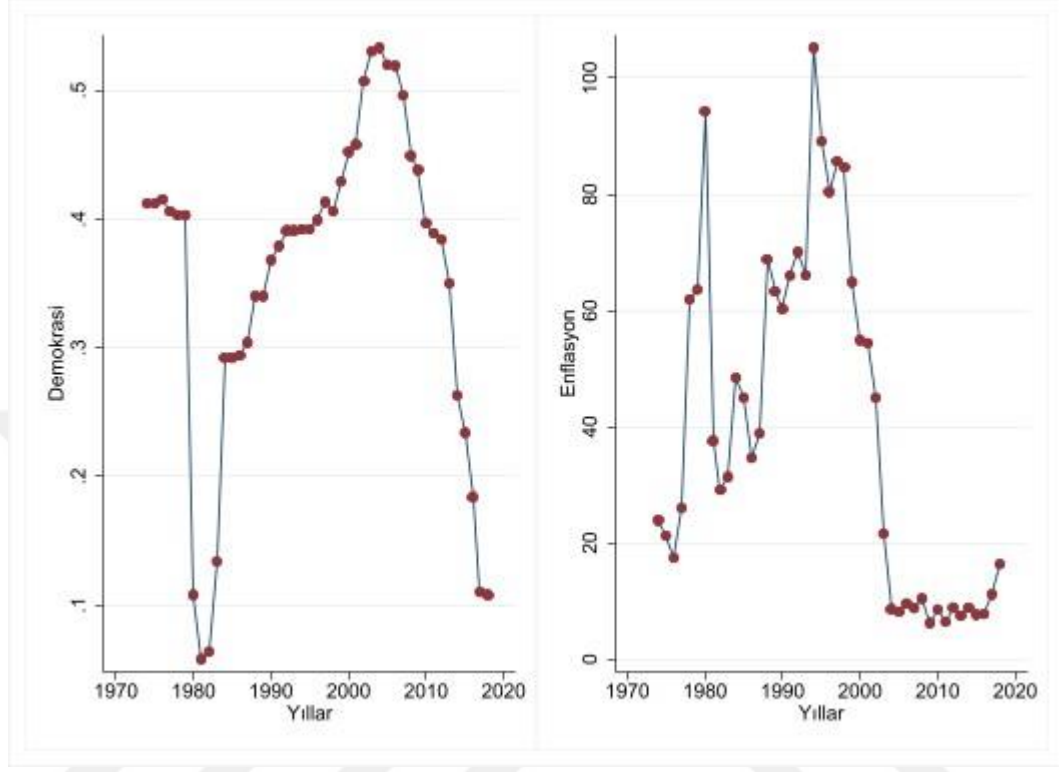
Türkiye’nin başkanlık sistemine geçişi, sivil hak ve özgürlüklerdeki düşüşler ve demokratik rekabet edilebilirlikteki azalmalar ülkenin ters demokratikleşme sürecine girerek otokratik rejim olarak adlandırılmasına yol açmıştır.

2.4 Türkiye’de Enflasyon ve Demokrasi

Enflasyon ve demokrasi arasındaki ilişki çoğunlukla demokrasi ve bireylerin gelir düzeyi ile ilişkilendirilmiştir. Seçmelerin ekonomik politikaları belirleme güçleri, ekonomik durumun da siyasi rejimi belirleme gücünü beraberinde getirmiştir. Bireyler siyasi başarıları ekonomik başarılar ile ölçmektedirler. Türkiye’de de siyasi rejimin başarısı çoğu zaman mevcut ekonomik durum ile ilişkilendirilmiştir.

Türkiye hem ülke içinde hem de ülke dışında yaşanan ekonomik gelişmelerden bir hayli etkilenmiştir. Bu nedenle ekonomik tarihindeki dalgalanmalara bakıldığında Türkiye’nin çoğunlukla yüksek enflasyon oranlarına sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz. Türkiye’de yaşanan yüksek enflasyon oranlarının demokrasi üzerindeki etkilerini görmek için iki değişkenin zaman içerisindeki trendini karşılaştırmak gerekir. Elbette ki bu karşılaştırma bir nedensellik karşılaştırması değil, bu iki değişkenin birbirleri ile ilişkisini gözlemlemektir.

Grafik-4 Demokrasi ve Enflasyon Eğrileri

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

Grafik-4 incelendiğinde Türkiye’de enflasyonun en yüksek olduğu yıllar olan 1980 ve 1994 yılları incelendiğinde aynı yıllar içerisinde liberal demokraside 1980 yılına yaklaşıldığında düşüş yaşandığı görülürken, 1994 yılı ve sonrasında ise liberal demokraside artış yaşandığı açıkça gözlemlenmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de enflasyon ve liberal demokrasi eğrileri üzerinden bu iki değişke arasında bir ilişki olmadığını söyleyebiliriz. Ancak daha önce de belirttiğim gibi bu ilişki bir neden-sonuç ilişkisi değil, enflasyonun liberal demokrasi üzerinde etkili bir değişken olup olmadığının bir gözlemidir.

Sonuç olarak, Türkiye’de enflasyonun yüksek oranlarda yaşandığı yıllarda demokraside düşüşler meydana gelmemektedir. Hatta 1990-2000 yılları arasında enflasyonist bir ekonomik yapının gözlemlendiği yıllarda liberal demokrasinin artış eğiliminde olduğu görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TİCARİ AÇIKLIK- LİBERAL DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

EKONOMETRİK ANALİZ

Bu bölümde ticari açıklık ve liberal demokrasi ilişkisi ampirik olarak test edilecek, ilgili literatürde bu ilişkinin nasıl ele alındığı ve hangi metotlar kullanılarak analiz edildiği paylaşılacak ve elde edilen sonuçlar yorumlanacaktır.

3.1 Literatür Taraması

İçerisinde bulunduğumuz son otuz yıl küreselleşme kapsamında büyük çapta gelişmelere tanıklık etmiştir. Bunlardan bir tanesi 1970’li yıllarda hız kazanan demokratikleşme hareketi olurken, bir diğeri mal ve hizmetlerin serbest dolaşımını teşvik edene ticari ve beraberinde getirdiği finansal açıklık hareketleri olmuştur. Küreselleşmenin ortaya koyduğu fikirler çerçevesinde dünyanın ortak bir pazara dönüştürülme arzusu ile ticaret de küreselleşmiş, dolayısıyla da ülkeler serbest ticarete yönelmişlerdir.

Ülkelerin serbest ticarete hızlı bir şekilde geçme istekleri altında yatan belirleyiciler politik ekonomi literatüründe hala cevap aranılan sorulardan biri olmaya devam etmektedir. Bu konuda çalışmalar ortaya koyan birçok akademisyen gerçekleştirmiş oldukları çalışmalarında demokrasi ve ticari açıklık ilişkisine yer vermiş, bu ilişkiyi incelemek üzerinde yaptıkları analizlerle politik ekonomi literatürüne katkı da bulunmuşlardır.

Ticari açıklık ve demokrasi ilişkisini inceleyen literatür yavaş yavaş oluşmaya başlamasıyla beraber, bu alanda yapılan çalışmaların daha çok 1970’li yılların sonlarında ortaya konduğu, hatta 1990’lı yıllardan itibaren literatürde daha sık yer aldığı gözlemlenmektedir. Lipset (1959) yılında demokrasinin belirleyicileri üzerine yaptığı çalışmada ekonomik gelişme ve demokratikleşmenin birbirleri ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. Artan servetin, yalnızca işçilerin sosyal koşullarını değiştirerek demokrasinin gelişmesiyle nedensel olarak ilişkili olmadığını, aynı zamanda

tabakalaşma yapısının şeklini değiştirerek orta sınıfın siyasi rolünü de etkilediğini dile getirerek gelirin önemini vurgulamıştır (Lipset, 1959, s. 75).

Yeni endüstrileşmiş ülkelerin büyümelerini inceleyen Haggard otokratik rejimlerin uzun dönem vergi gelirlerini arttırmak amacıyla ticareti ve pazar entegrasyonunu teşvik ettiğini öne sürmüştür (Haggard, 1990, s. 28-34). Ancak Geddes bu teoriyi bir bakıma reddederek geleneksel paradigmada kök salmış siyaset teorilerinin, ekonomik çıkarları merkeze aldığını ve ekonomik liberalleşme siyasetine ilişkin diğer çalışmalardan ortaya çıkan en önemli ampirik anomalilerin halen geleneksel paradigma çerçevesinde açıklandığını öne sürmüştür (Geddes, 1995).

Ticaret politikalarının belirleyicilerini anlamak için yapılan çalışmalar çoğunlukla belirli değişkenler üzerinden modellenmiştir; bu değişkenler ya rejim tipi üzerinden ve kurumsal çerçeve üzerinden değerlendirilmiş ya da faktör donatımları ve medyan seçmen teorisi kapsamında incelenmiştir. Bu bağlamda, faktör donatımlarının ya da kısaca faktörlerin bolluk ve kıtlık durumlarında ticaret politikalarının nasıl değiştiğini inceleyen bir çalışma da Verdier (1998) tarafından gerçekleştirilmiştir. Verdier benzer rejimlerin aynı üretici sınıflarını güçlendirme eğiliminde olduğunu ve karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı ticaret yapısına sahip ülkelerin, faktör donatımları üzerinde uzmanlaşmaları durumunda demokratik yakınsamanın ticarete zarar verdiğini, diğer yandan ise eğer ülkeler ölçek ekonomileri tarafından desteklenir ve ürün bazında uzmanlaşır ise siyasi yakınsamanın ticarete zarar vermeyebileceği teorisini öne sürmüştür (Verdier, 1998, s. 9-19).

Pazar entegrasyonlarında uluslararası varyasyonlar üzerinden küreselleşmenin belirleyicilerini inceleyen Garrett (2000) daha büyük nüfusa sahip ülkelerin, daha büyük iç pazarlara sahip oldukları ve dolayısıyla açıklıktan daha az kazanç sağladıkları için daha düşük ticaret vergilerine sahip olduğu sonucuna varmıştır (Garrett, 2000, s. 972).

Küreselleşmenin nedenlerinin farklı değişkenler üzerinden bütünsel analiz edildiği bu çalışmada ayrıca ekonomik zenginlik seviyesi ile yani kişilerin gelirlerindeki artışın ticari açıklık üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu ve demokrasi seviyesinin de hesap verilebilirliği ve kurumların işleyişini arttırması yönüyle ticaret üzerindeki etkileri azaltıcı etki göstermiştir.

Demokrasinin ticari serbestleşme üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşan bir diğer akademisyen Susan C. Stokes olmuştur. Latin Amerika ülkeleri üzerinde gerçekleştirmiş olduğu ampirik analizinde Stokes toplumun büyük bir kısmının ticari açıklıktan yarar sağlaması halinde demokratik ülkelerde seçim yolu ile serbestleştirmeye direnen politik yapının değişmesine yol açabilir (Stokes, 2001, s. 55-59). Stokes güvenlik ve verimlilik odaklı politikalar üzerinden ampirik analizini gerçekleştirmiş olup, iki değişkenin de bağımlı değişken olduğu iki ayrı probit model üzerinden sonuçları değerlendirmiştir ve sonucunda kötü ekonomik durumların verimlilik odaklı politikaları benimsenmesinde etkili olduğunu, bir diğer yanda ise iyi ekonomik durumların ise güvenlik odaklı politikaların seçilme olasılığını arttırıcı etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çoğunluk oylaması yoluyla içsel ticaret politikalarını ampirik olarak inceleyen Dutt ve Mitra (2002) medyan seçmenin ticaret politikalarının belirlenmesi üzerindeki etkilerini ülkeler arası verileri kullanarak en küçük kareler regresyon yöntemi kullanarak incelemiş ve sonucunda sermaye yoğun ülkelerin ticaret bariyerlerini yükselttiğini diğer yandan ise emek yoğun ülkelerin ticaret bariyerlerini düşürdüğü teoriyi destekler bulgular elde etmişlerdir (Dutt & Mitra, 2002, s. 107-133). Dutt ve Mitra'nın çalışması, Verdier (1998) faktör donatımları üzerinden gerçekleştirmiş olduğu analizi ile benzer sonuçlar ortaya koymuştur.

Li ve Reuveny (2003) 1970-1996 yılları arasında 126 ülke için panel veri yöntemi ile küreselleşmenin dört ana etkeni olan ticari açıklık, doğrudan yabancı yatırım (DYY) akışları, portföy yatırım akışları ve demokratik fikirlerin yayılımı değişkenlerinin demokrasi üzerindeki etkilerini incelemiş ve ticari açıklık ile portföy

yatırımlarının demokrasi seviyesini olumsuz etkilediği, DYY akışlarının demokrasiyi olumlu etkilediği ancak bu etkinin zamanla azaldığı ve demokratik fikirlerin yayılımının demokrasiyi olumlu etkilediği sonucuna varmıştır (Li & Reuveny, 2003, s. 45-53).

Literatürde gelir dağılımındaki eşitsizliğin demokrasi üzerindeki etkilerini inceleyen birçok çalışma vardır. Bu çalışmalardan biri de Carles Boix (2003) çalışmasıdır. Boix iki farklı panel veri seti üzerinden gelir adaletsizliğinin ve varlık çeşitlerinin otoriter bir rejimden demokratik bir sisteme (veya tersine, demokrasiden diktatörlüğe) geçiş olasılığı üzerindeki etkisini incelemiştir. Sonuç olarak, gelir dağılımı adaletsizliğindeki azalışın demokratikleşmeyi olumlu etkilediğini ortaya koymuştur (Boix, 2003, s. 65-81).

Ticari açıklık ve demokrasi ilişkisinde gelir adaletsizliği değişkenini kullanan bir diğer çalışma Rigobon ve Rodrik (2005) çalışmasıdır. Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak ilişkiler kurumlar çerçevesinden ve hukukun üstünlüğü üzerinden değerlendirilmiştir. Ekonomik ve politik kurumlar, ticari açıklık ve gelir seviyeleri ampirik yöntemler ile tahmin edilmiş, bu model koloniler ve koloni olmayan ülkeler olarak iki alt tahmin modeli olarak tanımlanmış ve sonuç olarak demokrasinin ve hukuk üstünlüğünün ekonomik performansı arttırdığını ve yüksek gelir seviyesinin hem ticari açıklığı hem de kurumsallaşmayı teşvik ettiğini gözlemlemişlerdir (Rigobon & Rodrik, 2005, s. 545-546).

Literatürde demokrasi ve küreselleşme arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşan bir diğer çalışma ise Rudra (2005) çalışmasıdır. Rudra literatürdeki pazar entegrasyonu ve demokrasi ilişkisini inceleyen çalışmaların siyasal ve sivil haklar üzerinde yetersiz kaldığını öne sürmüş ve böylelikle politik ve sivil hakların bağımlı değişkenlerden biri olduğu modeller üzerinden ampirik analizler gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda, demokrasi ve küreselleşme arasında pozitif bir ilişki sonucunun yanı sıra kontrol değişkeni olarak modele eklediği sosyal harcamalar ile gelişmekte olan ülkelerde elitlerin demokrasiye karşı daha az direnç gösterdiği sonucuna varmıştır (Rudra, 2005, s. 715).

Demokrasi ve ticaret politikaları ilişkisini inceleyen bir başka çalışma ise Milner ve Kubota (2005) çalışmasıdır. Bu çalışma Rudra (2005) gibi küreselleşme ve ticari serbestleşme ilişkisini inceleyerek iki değişken arasında bir nedensel bir akış olup olmadığını irdelemeye çalışmış, ancak Rudra'nın aksine Milner ve Kubota bu ilişkiyi Heckscher-Ohlin ve Stopler-Samuelson teoremleri üzerinden incelemişlerdir. Bu bağlamda, Kubota ve Milner'in argümanına göre gelişmekte olan ülkelerde demokratikleşme hareketleri serbest ticarete için destek yolları ortaya çıkarmakta ve bununla birlikte Heckscher-Ohlin ve Stopler-Samuelson teoremleri ile faktörlerin dağılımı belirli grupların oy verme yolu ile ticaret politikalarını belirlemekte ve genelde bu politikalar yüksek korumacı politikalar yerine serbest ticaret yanlısı politikalar benimsenmektedir (Milner & Kubota, 2005, s. 112-113). Sonuç olarak ise demokratikleşme ve ticaret politikaları arasında direk nedensel ilişki saptanamamış ve sonuçların ülkeden ülkeye değiştiği argümanına karar verilmiştir.

Uluslararası ticaretin demokrasiyi olumlu etkilediği argümanını inceleyen bir diğer çalışma ise Lopez-Cordova ve Meissner (2005) çalışmasıdır. 1870-2000 zaman aralığını ülkelerin daha fazla uluslararası ticarete maruz kaldığı, savaş sonrası ve ilk demokratikleşme dalgasının gerçekleştiği alt dönemlere ayıran Lopez, Cordova ve Meissner yerçekimi modelini kullanarak ticaret ve demokrasi arasındaki olası içsellik probleminin önüne geçmek için enstrümantal değişkenler yaklaşımını benimsemişlerdir ve sonuç olarak ise ticari açıklığın demokrasi üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu saptamışlardır (Lopez-Cordova & Meissner, 2005, s. 15-17).

Demokrasi ve ekonomik karar verme arasındaki ilişkiyi inceleyen bir diğer çalışma ise Acemoğlu ve Robinson'un 2006 yılında yayımladıkları çalışmalarıdır. Çalışmalarında baskıcı yönetimlerin ekonomik kökenlerini inceleyen Acemoğlu ve Robinson literatürdeki kümülatif bilgiyi de içeren ancak toplumun ekonomik yapısının siyasal olarak incelendiği daha derin bir perspektif ile teorilerini ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda, literatürdeki birçok çalışma gibi bireylerin gelirlerindeki artışın demokratikleşme üzerinde pozitif etkisi olduğunu öne sürmekle beraber Rudra (2005) çalışmasında da olduğu gibi elitlerin siyasal karar alma üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Buna göre, elitler sahip oldukları de facto hakların korunması için mevcut otokratik rejimin değişmesine açık olmadıklarını ancak bu de facto hakların

tehlikeye düşmesi halinde sahip olunan hakların de jure haklara dönüşmesi için demokratikleşmeyi teşvik edebileceğini ve bunu darbeler vasıtasıyla gerçekleştirecekleri tezini öne sürmüşlerdir (Acemoglu & Robinson, 2006, s. 26).

Küreselleşme ve demokrasi ilişkisinin incelendiği politik ekonomi literatüründe artan dış ticaret ilişkileri ile bireylerin gelirlerinde değişiklik meydana geldiği teorisi birçok akademisyen tarafından incelenen bir değişken haline gelmiştir. Kimi akademisyen artan ticaret ilişkilerinin gelir adaletsizliğini azalttığını kimisi ise tam tersi etki gösterdiğini öne sürmüştür. Ancak sonuç ne olursa olsun bu çalışmaların ortak noktası gelirin demokrasi üzerinde önemli bir değişken olduğunu düşünülmesidir. Acemoğlu ve Robinson'da bu akademisyenler arasındadır; ancak bu gelir dağılımını elitler yönüyle incelemeleri literatüre farklı bakış açıları geçirmişlerdir. Bu bağlamda, 2006 yılındaki çalışmalarının bir diğer alıcı noktası demokratikleşmenin elitlerin gelir düzeyi ile ilişki olduğu ve sermaye sahibi elitlerin toprak sahibi elitlere oranlara demokratikleşmeye daha açık olduğu argümanıdır (Acemoglu & Robinson, 2006, s. 41).

Demokrasi ve küreselleşme ya da bir diğer adıyla ticari ve finansal serbestleşme arasında pozitif ilişki olduğunu öne süren bir diğer çalışma ise Eichengreen ve Leblang (2008) çalışmasıdır. Bu çalışmada 1870-2000 yılları arası incelenmiş ve uygulanan ampirik yöntem olarak enstrümantal değişkenler metodu seçilmiştir. Demokrasinin bağımlı değişken olduğu modelde ticari açıklık, kişi başına düşen milli gelir, bağımsızlıktan itibaren geçen süre açıklayıcı değişkenler olarak kullanılırken, ülkelerin büyüklüğü ve popülasyon enstrümantal değişkenler olarak kullanılmış ve sonuç olarak demokrasilerin baskıcı rejimlere oranla daha fazla dış ticaret yaptıkları sonucuna ulaşmışlardır (Eichengreen & Leblang, 2008, s. 301-309).

Demokratikleşmenin nedensel ilişkilerini inceleyen çalışma sayısı azımsanmayacak oranda olsa da direk olarak bir nedensellik ilişkisinin saptanamaması akademisyenleri birden çok boyutu düşünmeye yönlendirmiştir. Papaioannau ve Siourounis (2008) demokratikleşmenin üçüncü dalgasını etkileyen ekonomik faktörlerle birlikte sosyal belirleyicileri de incelemiştir. Üçüncü dalga demokratikleşme sürecine baskıcı ya da yarı demokratik olarak giren ancak süreç

sonucunda demokratikleşen ülkelerden seçtikleri örnekler üzerinde ampirik analizler gerçekleştiren Papaioannau ve Siourounis ekonomik gelişmenin ve eğitimin demokratikleşme üzerinde olumlu etkilerinin olduğu sonucuna varmışlardır (Papaioannou & Siourounis, 2008, s. 384-385).

Literatürde demokrasi ve ticari açıklık ilişkisi sadece ticaretin gerçekleştiği ev sahibi üzerinde incelenmekle kalmamış ayrıca ticaret ortaklarının etkisi de incelenmiştir. Bu çalışmalardan bir tanesi Yu (2010) yerçekimi modelini kullanarak gerçekleştirdiği çalışmasıdır. Yu ev sahibi ülkenin ve ticaret ortağının ekonomik büyüklüklerini birbirlerine olan uzaklıklarını, ithalat ve ihracat oranlarını incelemiş ve sonucunda ise ticaret ortaklarının etkileşimde olduğunu ve demokrasinin ticaret bariyerlerini azaltması yönüyle ticareti arttırıcı etkisi olduğunu ortaya koymuştur (Yu, 2010, s. 297-299).

Literatürde ticari ve finansal açıklık ile siyasal yapıyı inceleyen çalışmaların çoğu demokrasinin seçimsel düzeydeki işleyişi üzerine odaklanmıştır. Ancak bir ülkede seçimsel demokrasi işlediği halde sivil hak ve özgürlükler gelişmemiş olabilir. Kablamacı (2019) gerçekleştirmiş olduğu çalışmasında ticari ve finansal serbestleşme ile seçimsel ve liberal demokrasi ilişkisini geliştirmekte olan az gelişmiş ülkeler için ampirik olarak test etmiştir. Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) yöntemini kullanan Kablamacı 1970-2016 yılları arasında 106 ülke için ekonomik serbestleşmenin hem seçimsel demokrasi hem de liberal demokrasiye ihtiyaç duyduğunu ve aralarında pozitif ilişki olduğu sonucuna varmıştır (Kablamacı, 2019, s. 423).

Politik ekonomi literatürü ekonomik serbestleşme ve demokrasi ilişkisini inceleyen çalışmalar yönünden zengin olsa da şu ana kadar yapılan çalışmalar iki fenomen arasında direk bir nedensellik ilişkisi saptayamamıştır. Çalışmaların çoğunluğu hem pozitif hem de negatif ilişki sonucunu saptadığı gibi sonuçlar ülkeler kapsamında da değişkenlik göstermiştir.

Literatürün bu kapsamlı incelenişi ise bizlere ülkeler bazında daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulduğunu göstermekle beraber bir diğer yandan ise demokrasi ve ekonomik serbestleşme ilişkisinin çok boyutlu olduğunu ve belki de sosyal, ekonomik ve siyasal değişkenlerin demokrasinin kompleks yapısı üzerinde birbirleriyle yüksek etkileşim seviyesine sahip olmasının direk olarak nedensellik analizi yapılmasını oldukça zorlaştırdığını göstermektedir.

3.2 Ekonometrik Analiz

Bu kısımda ticari açıklık ve liberal demokrasi ilişkisi ampirik olarak test edilecek, açıklayıcı istatistikler paylaşılacak ve ortaya çıkan sonuçlar yorumlanacaktır.

3.2.1 Değişkenler ve Veri Seti

Ampirik analizlerde değişkenlerin ve veri setlerinin önceden belirlenip analiz yönteminin bu değişkenlerin ve veri setlerinin yapısına göre çıkabilecek sorunlar göz önünde bulunarak daha sonradan seçilmesi analizin gerçekleştirilmesi üzerinde geniş bir alan sağlamaktadır. Bu nedenle bu analizde öncelikle değişkenler belirlenmiş ardından uygun zaman aralığını içeren veriler elde edilerek uygulanacak ekonometrik yöntem belirlenmiştir.

Ticari açıklık ve liberal demokrasi ilişkisinin incelenmesinde belirlenen değişkenler literatürdeki çalışmalardan faydalanarak seçilmekle beraber ticari serbestleşmenin liberal demokrasi ile ilişki içerisinde olduğunu öne süren argümanın çerçevesinde belirlenmiştir. Bu bağlamda ampirik olarak analiz edilecek bu ilişkide ticari açıklık ve liberal demokrasi değişkenleri farklı ölçümler ve tanımlar dikkate alınarak belirlenmekle beraber mevcut en geniş veri uzunluğu kullanılmıştır.

Demokrasinin hem politik ekonomi literatüründe hem de siyasal bilgiler literatüründe birçok tanımı ve bu tanımlar çerçevesinde hesaplanma yöntemi bulunmaktadır. Ülkeler siyasal rekabetçilik, sivil hak ve özgürlükler, kurumsal yapılar ve azınlık hakları yönünden değerlendirilmektedir. Ancak ülkeler seçimsel demokrasi

çerçevesinde sorun yaşamasa da ya da siyasi rekabetçilik ortamına sahip olsalar da sivil hak ve özgürlükler ve azınlıklara verilen haklar yönünden yani liberal demokrasi anlayışında sorun yaşayabilirler. Ticari açıklık ile liberal demokrasi ilişkisini incelediğim bu çalışmada bağımlı değişkenim olan liberal demokrasinin ölçümü için hem seçimsel demokrasi hem de liberal demokrasi için iki ayrı endeks sunan Varieties of Democracy'nin V-Dem endeksleri kullanılmaya uygun görülmüştür. Bununla birlikte, Freedom House'un POLITY II endeksi ise sağlamlık testlerinde kullanılacaktır.

V-Dem veri seti 5 farklı demokrasi ilkesine denk gelen 5 farklı endeks sunmaktadır. Bu endeksler seçimsel demokrasi, liberal demokrasi, katılımcı demokrasi, müzakereci ve eşitlikçi demokrasi endeksleridir. Seçimsel demokrasi endeksinin ölçülmesinde kullanılan kriterler Dahl (1983) "Poliarşi" tanımı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Seçimsel/Temsili demokrasi endeksi ölçülürken dikkate alınan kriterler; seçimlerin özgür ve adil olup olmadığı, oy kullanma hakkı ve bağımsız medya yaygınlığıdır. Liberal demokrasi endeksi ise seçimsel demokrasi endeksinde ölçülen kavramlarla birlikte hukukun üstünlüğü, denetimler ve dengeler ve sivil özgürlükler ölçümlerini içermektedir.

Tablo 2 Değişkenler ve Veri Setleri

Değişken Adı	Açıklama	Kaynak
Ticari Açıklık	$(X_{ijt} + M_{ijt})/GSYİH$	Dünya Bankası
Liberal Demokrasi	Maksimum değer 1, minimum değer 0'dır	V-Dem
GSYİH	Reel gayrisafı yurtiçi hasıla	Dünya Bankası
Kişi Başı Milli G.	Reel kişi başına düşen GSYİH	Dünya Bankası
TÜFE	Tüm değişkenler dolar cinsinden alınmıştır ³	U.S CPI
Kurumsal Kısıtlama	Maksimum değer 1, minimum değer 0'dır	POLITY 5

³ İhracat ve ithalat değişkenleri nominal değeri CPI kullanılarak reel değer alındıktan sonra kullanılmıştır.

Açıklayıcı bağımsız değişken olan ticari açıklık değişkeni (Rigobon & Rodrik, 2005), (Li & Reuveny, 2003), (Lopez-Cordova & Meissner, 2005), (Yu, 2010) ve (Kablamacı, 2019) çalışmalarında da kullanılan ithalat ve ihracat toplamının GSYİH yüzdesi olarak kullanılmıştır. İhracat, ithalat ve GSYİH'ya ait veriler Dünya Bankası'ndan elde edilmiş ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) işçi ve istatistik kurumundan elde edilen tüketici fiyat endeksi kullanılarak sönmölenerek reel değörlere dönmöştürölmöştür.

Kontrol Değişkenleri: Ticari açıklık ve liberal demokrasi ilişkisinin incelenebilmesi için birden çok kontrol değişkeni kullanılmıştır. Ekonomik kalkınma kişi başına düşen milli gelir ile ve kurumların etkisini ölçmek için kurumsal kısıtlamalar değişkenleri kullanılmıştır. Kişi başına düşen milli gelir Dünya Bankası'ndan, kurumsal kısıtlamalara ait veriler ise POLITY 5 veri setinden elde edilmiştir.

Kurumsal kısıtlamalar değişkeni ister bireyler ister topluluklar olsun, üst düzey yöneticilerin karar verme yetkileri üzerindeki kurumsallaşmış kısıtlamaların kapsamına atıfta bulunur. Ölçüm kriterlerini ise bir sınırlı ve sınırsız yetki alanın tanımlanması üzerinden yapmaktadır. Yöneticilerin karar alma süreçlerinde yasama organları ile sınırlandırılıp sınırlandırılmadığı, kararname ile karar alınıp alınmadığının sıklığı, yürütme kararlarında anayasal sınırlamaların dikkate alınıp alınmadığı ölçüm kriterleri arasındadır.

Elde edilen tüm veriler birim farklılıklarından doğabilecek sorunların önüne geçmek için doğal logaritmik tabanda ve reel veriler olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte çoğu değişkene ait veriler geniş zaman aralığına sahip olsa da ticaret ve kişi başına düşen milli gelir değişkenlerine ait veriler 1974 yılından başladığı için veri uzunluğunu korumak adına başlangıç yılı 1974 bitiş yılı için de mevcut en yeni verilerin varlığı olan 2018 yılı seçilmiş, analize ait verilen yıllık olarak kullanılmıştır (Bkz. Tablo 2).

3.2.2 Ekonometrik Yöntem ve Model

Ticari açıklık ve liberal demokrasi ilişkisinin incelendiği bu çalışmada incelemenin tek bir ülke üzerinde odaklanması zaman serisi analiz modelinin en uygun model olarak görülmesini beraberinde getirmiştir.

Bununla birlikte, yapılan incelemelerde değişkenlerin seviyede durağan olmadığı ve fark işlemi sonucunda durağanlaşması sonucunda regresyon analizlerinin sahte olabileceği durumu göz önüne alınarak en uygun modelin farklı durağanlık seviyelerine sahip değişkenlerin analiz edilmesine uygun olan dağıtılmış gecikme modeli uygun görülmüştür. Ek olarak, yapılan incelemelerde bağımlı değişkenin gecikme değerlerinin anlamlı olması ile Otoregresif Dağıtılmış Gecikme Modeli (ARDL) analiz yöntemi olarak uygun bulunmuştur.

Otoregresif Dağıtılmış Gecikme Modeli modele ait bağımlı değişkenin ve açıklayıcı değişkenlerin gecikme değişkenlerinin de modellendiği bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağımlı değişkenin gecikme değerinin açıklayıcı değişken olarak karşımıza çıktığı modeller otoregresif modeller olarak adlandırılmaktadır.

$$Y = x_1\beta_1 + x_2Y_{t-1} + u_t \quad (1)$$

(1) no'lu eşitlikte yer alan bağımlı değişkenin Y açıklayıcı değişkenlerin ise X_1 ve olduğu denklemde u_t ise stokastik hata terimlerini temsil etmektedir. Ancak 1'nolu denklemde gözlemlendiği üzere bağımlı değişkenin gecikmeli değerinin açıklayıcı değişken olarak denklemde yer alması bu denklemi otoregresif yapmaktadır. Ek olarak, ARDL yöntemi modele dahil edilen farklı durağanlık seviyelerine sahip değişkenlerin de analiz edilmesine olanak sağlamaktadır. Bununla birlikte, ARDL modeli klasik EKK analizinde olduğu gibi belirli varsayımlar altında çalışmaktadır.

$$\text{cov}(u_i, u_j) = 0 \quad (1.1)$$

$$\text{Var}(u_i) = \sigma^2 \quad (1.2)$$

$$\text{cov}(u_i X_{1i}) = \text{cov}(u_i x_{2i}) = 0 \quad (1.3)$$

Bu varsayımlar (1.1) denkleminde olduğu gibi seri korelasyonun olmaması ya da hata terimlerinin kovaryansının sıfıra eşit olması, (1.2) homoskedastisite ya da hata terimi varyansının standart sapmanın karesine eşit olması, (1.3) hata terimleri ile açıklayıcı değişkenlerin kovaryansının sıfıra eşit olması altındaki varsayımlardan oluşmaktadır (Gujarati, 2003, s. 203). Bununla birlikte, açıklayıcı değişkenler arasında doğrusal bağlantının varlığı da diğer varsayımlar gibi tahmincinin elde ettiği katsayıların yanlışlık altında elde edilmesine sebebiyet verecektir.

Çoklu lineer bağlantıların olduğu bir modelde tahmincinin yanlışlık altında kalması ve hatta anlamlı çıkması beklenen değişkenlerin anlamsız çıkması dahi söz konudur. Modelin çoğu değişkenin istatistiksel olarak anlamlı çıkmadığı halde modelin genel anlamlılığını gösteren F değerinin olasılığının yüksek çıkması bize bağımsız değişkenler arasında doğrusal bağlantı sorunu olabileceğine dair ipucu vermektedir. Özellikle ARDL modelinde olduğu gibi değişkenlerin gecikme değerlerinin kullanılması çoklu bağlantı ve seri korelasyonun varlığını arttırmaktadır.

$$\varphi(L)y_t = \varphi + \Phi(L)x_t + \mu_t \quad (2.1)$$

$$\Phi(L) = 1 - \Phi_1 L - \dots - \Phi_p L^p \quad (2.2)$$

$$\theta(L) = \beta_0 - \beta_1 L - \dots - \beta_q L^q \quad (2.3)$$

$$\Phi(L)y_t = \varphi + \theta_1(L)x_{1t} + \theta_2(L)x_{2t} + \theta_k(L)x_{kt} + \mu_t \quad (2.4)$$

Bir vektörün her bileşenine uygulanan L gecikme operatörünü kullanarak, $L_k Y = Y_{t-k}$, gecikme polinomunu $\Phi(L, p)$ ve vektör polinomunu $\beta(L, q)$ tanımlamak için uygundur (Nkoro & Uko, 2016, s. 77). Burada ifade edilen dağıtılmış gecikme modeli L gecikmesinin bağımlı değişkene uygulanıp modele katılması ile otoregresif modele dönüştürmektedir. Buna göre oluşturulacak model aşağıdaki gibidir;

$$\text{Liberal Demokrasi}_{i,t} = \gamma + \phi \text{ Ticari Açıklık}_{i,t} + \delta X_{i,t} + \mu_t \quad (3)$$

Liberal demokrasinin bağımlı değişken olduğu modelde ticari açıklık bağımsız değişkeni, X ise kontrol değişkenlerini temsil etmektedir.

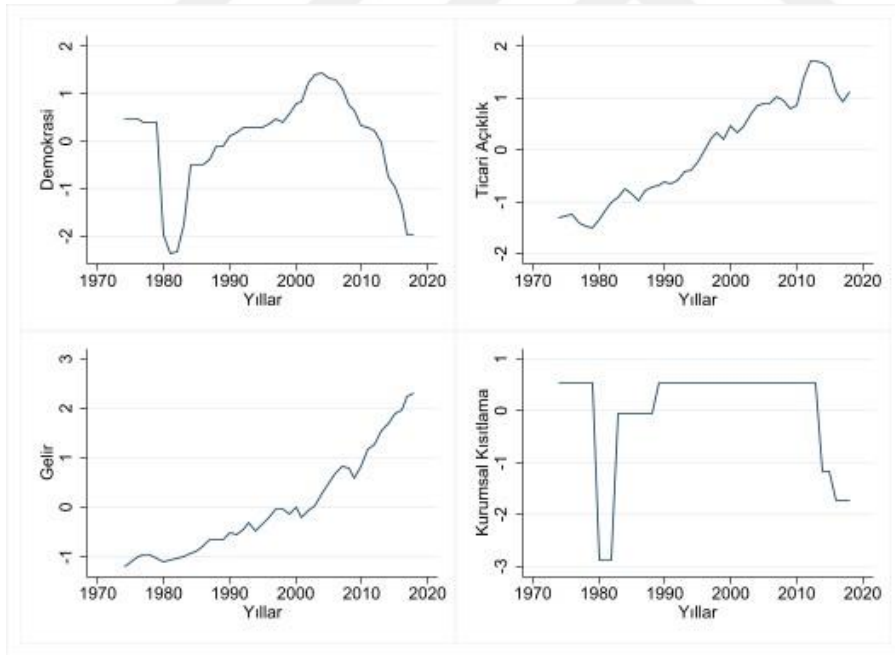
3.2.3 Açıklayıcı İstatistikler

Açıklayıcı istatistiklerin incelenmesi analize başlamadan önceki en önemli adımlardan biridir. Verilerin ortalama, medyan ve standart sapma gibi değerlerinin incelenmesi bizlere kullandığımız veri seti hakkında önemli bilgileri sunmaktadır. Metrik analizlerin birçoğu verilerin normal dağıldığı varsayımını kabul etmektedir. Bu noktada açıklayıcı istatistikler üzerinden verilerin yapısı bize varsayımlarımızın incelenmesi hususunda elimizdeki veri setinin uygun olup olmadığı hakkında bilgi vermektedir. Tablo-2 modelde kullanılan değişkenlere ait açıklayıcı istatistikleri bize sunmaktadır.⁴

⁴ Tablodaki veriler program tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 3 Açıklayıcı İstatistikler

<i>Değişkenler</i>	<i>Ort</i>	<i>St. Sapma</i>	<i>Min</i>	<i>Maks</i>	<i>Basıklık</i>	<i>Çarpıklık</i>
<i>Ticari Açıklık</i>	3.33983	0.5837408	2.116256	4.099332	2.04448	-
<i>Liberal</i>	-1.143427	0.5444235	-2.847312	-0.6292338	5.346692	-1.794402
<i>Demokrasi</i>	8.730915	0.3444859	8.229541	9.393026	1.993709	0.3679005
<i>Kişi Başı Milli</i>	1.714271	0.5193484	0	1.94591	8.45141	-2.542531
<i>Gelir</i>						
<i>Kurumsal</i>						
<i>Kısıtlama</i>						

Grafik- 5 Açıklayıcı Grafikler

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

Açıklayıcı istatistikler ve değişkenlerin grafikleri incelendiğinde değişkenlerin çarpıklık değerleri ve basıklık değerleri bize verilerin yapıları hakkında bilgi vermektedir. Bu bağlamda, basıklık değeri pozitif olan değişkenlerin dar bir

eğriye sahip olduğunu, negatif basıklık değerine sahip değişkenlerin ise orta eğriye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Tablo 3 ve grafik 6 beraber incelendiğinde değişkenlerin pozitif basıklık değerine sahip olması bize dar eğriler olduğunu göstermektedir.

Standart sapma değerlerinin Tablo 3’de de görüldüğü üzere sıfıra yakın olmaları bize verilerin dağılımlarının ortalamaya yakın olduğunu söylemektedir. Açıklayıcı istatistikler bize değişkenler hakkında bilgi verse de verilerin normal dağılıp dağılmadığı daha detaylı testler ile analiz edilmelidir. Zira modelin normal dağılım gösterip göstermemesi klasik regresyon analizlerin varsayımlarından biridir.

3.2.4 Ampirik Bulgular

Oluşturduğumuz modelin ARDL yöntemi ile tahmin edilebilmesi için öncelikle modelin gecikme değerlerinin saptanması ve modelin bu gecikme değerleri ile kurulması gerekmektedir. Bu bağlamda Akaike Bilgi Kriteri kullanılarak gecikme değerleri belirlenmiş ve bu bağlamda model (4, 0, 0 2) olarak belirlenmiştir.

ARDL yönteminin uygulanabilmesi için modele ait yapısal testlerin gerçekleştirilerek saptanması gereklidir. Bu bağlamda bakıldığında model hata terimlerinin normal dağıldığı, varyansların değiştiği ve otokorelasyonun olmaması varsayımları altında çalışmaktadır. Modelin analizinin gerçekleştirilebilmesi için yapılması gereken ilk test modelde yanlış bir tanımlama hatası olup olmadığının tespiti olmalıdır. Yapısal olarak göz ardı edilmiş değişkenliğin varlığı hata terimleri üzerinden modelin yanlışlık altında çalışmasına sebebiyet verebilir (Lee & Card, 2008, s. 661). Spesifikasyon hatası yapılmış modellerde gereksiz değişkenlerin model içerisinde bulunması standart hatayı büyütürken anlamlı çıkması gereken değişkenlerin anlamsız çıkmasına yol açabilmektedir.

Tablo 4 Spesifikasyon Testi

	<i>Değer</i>	<i>df</i>	<i>Olasılık</i>
<i>t-istatistiği</i>	1,379747	30	0,1779
<i>F-istatistiği</i>	1,903703	(1, 30)	0.1779

Ramsey Reset testinin sıfır hipotezi değişkenlerin spesifikasyon hatası içermediğini varsayarken alternatif hipotezi ise model tanımlamasının hatalı olduğunu öne sürmektedir. $H_0 = \text{Modelde tanımlama hatası yoktur}$, $H_1 = \text{Modelde tanımlama hatası vardır}$. Bu bağlamda, tablo 4'teki sonuçlar incelendiğinde olasılık değerinin sıfırdan büyük olduğu görülmektedir ve sıfır hipotezi reddedilemezdir. Dolayısıyla modelde tanımlama hatası bulunmamaktadır.

Ramsey Reset testi sonucunda modelde spesifikasyon hatasının olmadığından saptanması bize modelin doğru kurulduğunu göstermektedir. Bu saptamanın ardından incelenmesi gereken diğer bir önemli durum ise modele ait hata terimlerinin normal dağıldığı varsayımının testidir. Diğer önemli yapısal testler ise otokorelasyon ve değişen varsyans durumunun tespitidir. Buna göre, gerçekleştirilen diğer yapısal testler şu şekildedir.

Tablo 5- Yapısal Testler

	DEĞER	OLASILIK
JARQUE-BERA	1,692024	0,429123
BREUSCH-GODFREY	0,282239	0,7561
BREUSCH-PAGAN-GODFREY	0,792786	0,6252

Tablo 5 incelendiğinde F-istatistiklerinin olasılık değerlerinin 0,05'ten büyük çıkması bize modele ait hata terimlerinin normal dağıldığını, hata terimleri arasında seri korelasyonun bulunmadığını ve varyansların sabit dağıldığını göstermektedir. Gerçekleştirilen yapısal testler ile modele ait klasik varsayımların hepsinin sağlandığı ve analizin gerçekleştirilmesinde herhangi engelleyici bir durumun söz konusunu olmadığını göstermektedir.

Modelin analizine başlamadan önce adres edilmesi gereken noktalardan bir diğeri çok değişkenli modellerde değişkenler arasındaki bağlantının varlığıdır. Modele ait değişkenler incelendiğinde ticari açıklık ve kişi başına düşen mili hasıla değişkenlerinin hesaplanmasında ortak olarak milli gelir değişkeninin kullanılmaktadır. Bu durum birden fazla değişkeninin kullanıldığı lineer modellerde çoklu doğrusal bağlantı sorununu ortaya koyabilmektedir. Yapılan çalışmalar çoklu doğrusal bağlantı sonunun gerçekleştiği modellerde katsayıların tutarlı çıktığını ancak standart hatanın aynı kaldığını göstermektedir (Gujarati, 2003, :364-365).

Özellikle ARDL methodunun kullanıldığı analizlerde değişkenlerin gecikme değerlerinin de bulunması çoklu bağlantı sorunun tespitinde kullanılan vektör şişirme faktörü (VIF) değerlerinin yüksek çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle doğrusal bağlantının tespiti model tahmininde değişkenlerin istatistiksel anlamlılığı ve anlamlılık durumuna bağlı R^2 değeri ile tespit edilecektir.

Tablo 6 ARDL Tahmin Modeli

L.Demokrasi	Katsayı	St. Hata	t	p	[95% Interval]
L. Demokrasi					
G1	0.556	0.132	4.210	0.000	0.286 0.826
G2	0.245	0.154	1.590	0.121	-0.068 0.558
G3	0.316	0.120	2.630	0.013	0.071 0.561
G4	-0.368	0.086	-4.270	0.000	-0.544 -0.192
Ticari A.	0.303	0.104	2.900	0.007	0.090 0.515
Gelir	-0.270	0.095	-2.830	0.008	-0.464 -0.076
Kurumsal K.					
...	0.554	0.052	10.620	0.000	0.448 0.661
G1	-0.120	0.088	-1.370	0.180	-0.299 0.058
G2	-0.283	0.080	-3.540	0.001	-0.447 -0.120
R ²		0.8722	Gözlem Sayısı		44
Düz.R ²		0.8641	Olasılık > F		0.0000
F (9, 31)		120.45			

ARDL tahmin modeli incelendiğinde liberal demokrasi değişkenine ait birinci gecikme (G1) ve üçüncü gecikme (G3) ve dördüncü gecikme (G4) değerlerinin %1, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerinde anlamlı oldukları görülmektedir. Bu değişkenlere ait katsayılar incelendiğinde göreceli olarak diğer katsayılara göre daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bu noktada ortaya koyabileceğimiz en önemli sonuç Türkiye’de demokrasi stokunun liberal demokrasiyi arttırıcı etkiye sahip olduğu sonucudur.

Tahmin sonuçları incelendiğinde ticari açıklığın liberal demokrasi üzerinde pozitif ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda ticari açıklık olgusunun Türkiye’de liberal demokrasiyi teşvik ettiği elde edilen sonuçlardan hareketle gözlemlenmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için yapılan çalışmaların çoğunda ticari açıklığın demokrasi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir değişken olduğu ve demokrasiyi arttırdığı gözlemlenmiş olmakla beraber (Lopez-Cordova & Meissner, 2005, s. 47) ve (Rudra, 2005, s. 716) ticari açıklık değişkeni için benzer katsayılara ulaşılmıştır.

Kurumsal kısıtlamaların liberal demokrasi üzerinde arttırıcı etkilerinin olduğu beklenen bir sonuçtur. Çünkü liberal demokrasi politik hak ve özgürlükleri ve aynı zamanda azınlık haklarını da temsil eden bir demokrasi türüdür. Kurumsal

kısıtlamaların mülkiyet hakları, miras kanunları, seçilmiş yetkililer ve pazar ekonomisi üzerinde istikrar sağlaması aynı zamanda hak ve özgürlükleri konu alan liberal demokrasiyi de arttırması beklenmektedir. Kurumsal kısıtlama değişkenin ve bu değişkene ait ikinci gecikmesinin de (G2) liberal demokrasi üzerinde %1 anlamlılık düzeyinde teşvik edici etkisi bulunmaktadır. Bu değişkene ait gecikme değerinin de anlamlı çıkması bizlere kurumsal gelişmenin bir süreç olarak kümülatif bir şekilde liberal demokrasiyi etkilediğini söylemektedir. Bu bağlamda Türkiye için geçmiş kurumsal kısıtlamalar demokrasiyi azaltıcı etki gösterirken, bu değişkene ait gecikmesiz değer liberal demokrasiyi yüksek katsayı da teşvik edici özellik göstermektedir.

Kişi başına düşen milli gelirin demokrasi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir değişken olduğu gözlemlenmiştir. Literatürde yapılan çalışmalarda uyumlu olarak modelde bireylerin gelirlerinin demokrasi üzerinde istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Ancak bireylerin gelirindeki ortalama %1’lik artış liberal demokrasiyi azaltmaktadır. Bu sonuç modernizasyon teorisi ile çelişmektedir. Modernizasyon teorisi ekonomik gelişmişliğin demokrasiyi arttırdığını öne sürmektedir. Ancak elde edilen sonuç Türkiye’de ekonomik gelişmişlik ile liberal demokrasi arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir.

Modele ait F değeri ve bu değer olasılığı değerlendirildiğinde; olasılık değeri $0.0000 < 0,05$ ’ten küçük olması bize modelin genel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Ek olarak düzeltilmiş R^2 değerinin 0,86 çıkması bize modelin açıklayıcının %86 oranında olduğunu söylerken, değişkenlerin çoğunun istatistiksel olarak anlamlı olması ve R^2 değerinin yüksek bir değer çıkmaması da çoklu bağlantı sorunun standart hatayı yanlış sonuçlar elde edilecek kadar büyütmediğini ortaya koymaktadır. Elde edilen bu sonuç çoklu bağlantının zayıf olduğunu ve göz ardı edilebileceğini göstermektedir.

Tablo 7- Eşbütünleşme Sınır Testi

<i>F-İstatistiği Değeri</i>	<i>%1</i>	<i>%5</i>	<i>%10</i>
8,242	6,423	4,733	3,983

Seriler durağan olmasa bile doğrusal bileşiminin durağan olması bu serilerin uzun dönemde birlikte hareket etme eğiliminde olacağı anlamına gelebilmektedir. (Engle & Granger, 1987)'ın iki aşamalı eş bütünleşme testi ile aynı dereceden entegre seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin ortaya koyulmasında kullanılmaktadır. Ancak çeşitli dezavantajları nedeniyle, (Johansen S. , 1988) ve (Johansen & Juselius, 1990) tarafından VAR tabanlı bir Eşbütünleşme testi geliştirilmiştir. Bu testin Engle-Granger yönteminde ortaya koyulamayan birden fazla Eşbütünleşme ilişkisinin saptanmasına olanak sağlamaktadır. Bu testin ise en büyük dezavantajı tüm değişkenlerin I (1) olmasını gerektirmesidir. Pesaran vd. (2001) ARDL sınır testinde (PSS) ise bağımsız değişkenlerin I (0) ve I (1) olmalarına izin verilerek bu zorunluluk ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca yöntemin küçük örneklemlerdeki performansından dolayı tercih edilmektedir (Pesaran, Shin, & Smith, 2001)

Eşbütünleşme testinde %1, %5 ve %10 düzeylerinde ifade edilen değerler sınır değerleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sınır değerleri gözlem sayıları ve durağanlık seviyelerine göre hesaplanmaktadır. Değişkenlerin uzun dönemde ilişki içerisinde olup olmadığının analizi elde edilen test istatistiği değerinin en düşük değer olan %10 sınır değerinden büyük olması ile analiz edilmektedir.

Değişkenlerin uzun dönemde ilişki içerisinde olduğu yani deterministik bir yapıya sahip olduklarını belirlememize yarayan eşbütünleşme testi sonuçları Tablo 7'deki gibidir. Tablo 7 incelendiğinde elde edilen F istatistiği değerinin %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyleri kriterlerinden büyük olduğu görülmektedir. Bu sonuç bize açıklayıcı değişkenlerin uzun dönemde ilişki içerisinde olduğunu ve deterministik bir yapı sergilediklerini göstermektedir.

Tablo-8 Uzun Dönem Model Tahmini

L. Demokrasi	Katsayı	Std. Hata	t	P>t	[%95 Interval]	
Ticari A.	1.204	0.478	2.520	0.017	0.230	2.179
Gelir	-1.074	0.456	-2.350	0.025	-2.005	-0.143
Kurumsal K.	0.600	0.281	2.140	0.041	0.027	1.173

Uzun dönem tahmin modeline göre açıklayıcı değişkenlerin tümü %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Ticari açıklık değişkeninde gerçekleşecek %1’lik değişme uzun dönemde liberal demokrasiyi ortalama %1,2 oranında arttırmaktadır. Gelir değişkeninde gerçekleşecek %1’lik bir değişme demokrasiyi ortalama %1,07 azaltırken, kurumsal kısıtlamalar ise ortalama %0,6 oranında teşvik etmektedir. Uzun dönem katsayıları başlangıç modeli katsayıları ile karşılaştırıldığında daha kuvvetli çıkmıştır. Kısacası değişkenlerin uzun dönemde liberal demokrasi üzerindeki etkileri daha yüksektir.

Tablo 9- Kısa Dönem Model Tahmini

L.Demokrasi	Katsayı	St. Hata	t	p
L. Demokrasi				
G1	-0.192688	0.101	-1.90	0.0667
G2	0.052175	0.069	0.74	0.4596
G3	0.367955	0.074	4.96	0.0000
Kurumsal K.				
...	0.554325	0.045	12.2	0.0000
G1	0.283486	0.066	4.29	0.0002
Hata Düzeltme	-0.251244	0.066	-3.80	0.0000

Kısa dönem tahmin modeli incelendiğinde demokrasi değişkeninin birinci gecikme değeri (G1) ile üçüncü gecikme değerinin (G3) sırasıyla %10 ve %1 düzeylerinde anlamlı oldukları gözlemlenmektedir. Bununla birlikte kurumsal kısıtlama değişkeninin liberal demokrasi üzerindeki etkisinin ise %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar bize kısa dönemde liberal demokrasi üzerinde kurumsal kısıtlamaların daha etkin olduklarını söylerken, demokrasi stokunun kurumsal kısıtlamalara göre daha düşük kaldığını söylemektedir. G1 ve G3 değerleri kısa dönemde demokratikleşme ve anti demokratikleşme arasındaki düzeyin demokrasiyi daha az etkilediğini ancak kurumsal kısıtlamaların kısa dönemdeki etkisinin liberal demokrasi üzerindeki etkisinin daha güçlü olduğunu göstermektedir. Hata düzeltme katsayısı beklenildiği gibi negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Ayrıca hata düzeltme katsayısından hareketle $1/0.25 \times 4 = 16$ eşitliğinden liberal demokrasinin her 5 çeyrekte kendini düzelttiğini de söyleyebiliriz.

4.Sağlamlık Testleri

Bu bölümde analiz modeline ait değişkenler farklı ölçümler yöntemleri üzerinden tanımlanmış ikame değişkenler ile test edilecek olup üçüncü bölümde gerçekleştirilen analizin sağlamlık testleri yürütülmüş olacaktır. Bununla birlikte, demokrasinin ticari açıklığa olan etkisi de ticari açıklığın bağımlı değişken olarak alınması ile tekrar modellenerek analiz edilecek ve ilgili sonuçlar paylaşılacaktır.

4.1 Demokrasi Değişkeninin Değiştirilmesi

Yapılan birçok çalışmada demokrasi ölçümlerinde siyasi hak ve özgürlüklerin bir değişkeni olarak POLITY endeksleri kullanılmaktadır. Bu bağlamda Polity II endeksinin liberal demokrasi için ikame değişken olarak kullanıldığı görülmüştür. Bu alternatif modelde Polity II değişkeni liberal demokrasi için bağımlı değişken olarak kullanılacak ve diğer açıklayıcı değişkenler sabit tutulacaktır.

Ek olarak, ticari açıklık değişkenin ithalat ve ihracat toplamının milli gelir içerisindeki payı olarak modellenen analizlerde içsellik sorunundan kaynaklı yanlışlığın tespit edilmesi amacıyla KOF küreselleşme endeksi ticari açıklık değişkeni yerine modele dahil edilecektir.

POLITY endeksinin ölçülmesinde 5 farklı kriterden yararlanılmaktadır; siyasi katılımı rekabetçilik, siyasi katılımı düzenlemeler, siyasi katılımı alımında rekabetçilik, siyasi katılımı alımında açıklık ve katılımıların yetkilerinin yasal olarak sınırlandırılmaları endeksin ölçülmesindeki ana kriterlerdir. POLITY II değişkeni bu kriterlerin tamamını içeren kompozit değişken olarak adlandırılmaktadır.

Tablo 10- Sağlamlık Testi Değişkenler ve Veri Setleri

Değişken Adı	Açıklama	Kaynak
Küreselleşme De facto	Maksimum Değer 100, minimum değer 0'dır	KOF/ETH
Küreselleşme De jure	Maksimum Değer 100, minimum değer 0'dır	KOF/ETH
Liberal Demokrasi	Maksimum değer 10, minimum değer -10'dur	POLITY II

KOF endeksi küreselleşmenin üç boyutunu dikkate almaktadır; ekonomik, sosyal ve siyasal küreselleşme. Ele aldığı bu üç boyutu ise ticari küreselleşme ve finansal küreselleşme olmak üzere iki alt kategoride hesaplamaktadır. Bu analizde kullanılan KOF endeksi küreselleşmenin ekonomik boyutunu ölçen KOF ticari küreselleşme alt endeksidir. Küreselleşmenin boyutuna ve alt kategorilerine ek olarak endeksleri de jure ve de facto olarak da ayrıştırarak bizlere sunmaktadır. Ticari küreselleşme de facto endeksi ticari serbestleşmenin fiili olarak tanımlandığı mal ve hizmet hareketliliğine ait kriter üzerinden serbestleşmeyi açıklarken de jure endeksi ise ticari küreselleşmenin hukuki boyutu olan kota ve tarifeleri, regülasyonları ve ticari anlaşmaları içermektedir.

Tablo 11- Polity II ARDL Tahmin Modeli

L.Demokrasi	Katsayı	St. Hata	t	p	[95% Interval]
L. Demokrasi					
G1	0.556	0.132	4.210	0.000	0.286 0.826
G2	0.245	0.154	1.590	0.121	-0.068 0.558
G3	0.316	0.120	2.630	0.013	0.071 0.561
G4	-0.368	0.086	-4.270	0.000	-0.544 -0.192
Ticari A.	0.303	0.104	2.900	0.007	0.090 0.515
Gelir	-0.270	0.095	-2.830	0.008	-0.464 -0.076
Kurumsal K.					
...	0.554	0.052	10.620	0.000	0.448 0.661
G1	-0.120	0.088	-1.370	0.180	-0.299 0.058
G2	-0.283	0.080	-3.540	0.001	-0.447 -0.120
R ²		0.8722	Gözlem Sayısı		44
Düz.R ²		0.8641	Olasılık > F		0.0000
F(9, 31)		120.45			

Tablo 12- Polity II Uzun Dönem Tahmin Modeli

L. Demokrasi	Katsayı	Std. Hata	t	P>t
Ticari A.	1.204	0.478	2.520	0.017
Gelir	-1.074	0.456	-2.350	0.025
Kurumsal K.	0.600	0.281	2.140	0.041

Tablo 13-Polity II Kısa Dönem Tahmin Modeli

L.Demokrasi	Katsayı	St. Hata	t	p
L. Demokrasi				
G1	-0.192688	0.101	-1.90	0.0667
G2	0.052175	0.069	0.74	0.4596
G3	0.367955	0.074	4.96	0.0000
Kurumsal K.				
...	0.554325	0.045	12.2	0.0000
G1	0.283486	0.066	4.29	0.0002
Hata Düzeltme	-0.251244	0.066	-3.80	0.0000

Tablo 14- Küreselleşme De Facto Tahmin Modeli

L.Demokrasi	Katsayı	St. Hata	t	p	[95% Interval]
L. Demokrasi					
G1	0.610	0.141	4.340	0.000	0.324 0.897
G2	0.233	0.166	1.410	0.169	-0.105 0.571
G3	0.333	0.130	2.570	0.015	0.068 0.597
G4	-0.341	0.093	-3.660	0.001	-0.531 -0.151
Kür. de facto	0.127	0.076	1.670	0.106	-0.028 0.283
Gelir	-0.116	0.072	-1.600	0.120	-0.263 0.032
Kurumsal K.					
...	0.570	0.056	10.140	0.000	0.455 0.685
G1	-0.135	0.094	-1.430	0.162	-0.327 0.057
G2	-0.295	0.086	-3.420	0.002	-0.471 -0.119
R ²		0.7681	Gözlem Sayısı		41
Düz.R ²		0.7576	Olasılık > F		0.0000
F(9, 31)		102.71			

Tablo 15- Küreselleşme De Jure Tahmin Modeli

L.Demokrasi	Katsayı	St. Hata	t	p	[95% Interval]
L. Demokrasi					
G1	0.464	0.141	3.280	0.003	0.175 0.752
G2	0.203	0.153	1.320	0.196	-0.110 0.515
G3	0.329	0.120	2.750	0.010	0.085 0.573
G4	-0.326	0.086	-3.770	0.001	-0.502 -0.150
Kür. de jure	0.189	0.064	2.930	0.006	0.057 0.320
Gelir	-0.109	0.048	-2.290	0.029	-0.206 -0.012
Kurumsal K.					
...	0.582	0.051	11.520	0.000	0.479 0.685
G1	-0.056	0.092	-0.600	0.550	-0.243 0.132
G2	-0.260	0.081	-3.230	0.003	-0.425 -0.096
R ²		0.8726	Gözlem Sayısı		41
Düz.R ²		0.8643	Olasılık > F		0.0000
F(9, 31)		120.99			

Polity II değişkenin liberal demokrasi için kullanıldığı modelde gerçekleştirilen ARDL tahmin modelinde hem elde edilen katsayıların anlamlılık oranları hem de katsayıların işaretleri aynı çıkmıştır. Bu durum bize başlangıç modelinde elde edilen sonuçların benzer bir bağımlı değişkenin kullanılmasında dahi değişmediğini göstermektedir. Elde edilen sonuçlarda değişkenlerin anlamlılıklarının ve işaretlerinin değişmesi sonuçların oldukça sağlam olduğunu ortaya koymaktadır.

Polity II değişkeni için uzun dönem ve kısa dönem tahmin modellerine bakıldığında elde edilen sonuçların hem katsayı hem de anlamlılık olarak birebir olduğu gözlemlenmiştir (Bkz. Tablo 9 ve 13). Böylelikle liberal demokrasi için farklı veri tabanına ait bir değişken kullanılmasına rağmen sonuçların aynı çıktığını söyleyebiliriz.

Ticari açıklık değişkeni yerine kullanılan küreselleşme de facto endeksi istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermezken de jure değişkeninin liberal demokrasi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır. Bu durum Kablamacı (2019) çalışmasında liberal demokrasinin bağımlı değişken küreselleşme endeksinin ise açıklayıcı değişken olarak modellendiği analizle benzer sonuçlar ortaya koymuş, küreselleşme de facto endeksi iki çalışmada da liberal demokrasi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar ortaya koymamıştır (Kablamacı, Does Economic Openness Affect Liberal and Electoral Democracy in a Different Way? Empirical Evidence from Developing Countries, 2019, s. 423).

4.2 Bağımlı Değişkenin Değiştirilmesi

Literatürde yapılan birçok çalışma demokrasinin ticari açıklık üzerinde etkisinin olduğunu ve aslında bu ilişkinin çift yönlü bir nedensellik etkisine sahip olduğunu öne sürmektedir. Bu hipotez demokrasi ve ticari açıklık analizinin derinlemesine incelenmesi adına oldukça önemlidir. Bu nedenle, ticari açıklık değişkenin bağımlı, demokrasi değişkenin ise açıklayıcı değişken olarak modellenerek incelenmesi sonuçların sağlamlığı açısından büyük önem taşımaktadır

Tablo 16- Ticari Açıklık Model Tahmini

Tic. Açıklık	Katsayı	St. Hata	t	p	[95% Interval]
Tic. Açıklık					
G1	1.425	0.150	9.500	0.000	1.119 1.730
G2	-0.708	0.201	-3.520	0.001	-1.117 -0.298
L. Demokrasi	0.096	0.050	1.910	0.064	-0.006 0.198
Gelir	0.844	0.175	4.810	0.000	0.487 1.200
G1	-0.997	0.269	-3.700	0.001	-1.546 -0.448
G2	-0.024	0.289	-0.080	0.934	-0.613 0.565
G3	0.443	0.179	2.470	0.019	0.078 0.808
Kurumsal K.	-0.037	0.042	-0.880	0.388	-0.122 0.048
R ²		0.8069	Gözlem Sayısı		41
Düz.R ²		0.7837	Olasılık > F		0.0000
F(9, 31)		301.88			

Ticari açıklık tahmin modeli incelendiğinde ticari açıklığın gecikme değerlerinin ve liberal demokrasi değişkeninin %1 ve %10 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Demokrasinin ticari açıklık üzerindeki etkisi, demokrasinin bağımlı değişken olarak alındığı modelde ticari serbestleşmenin etkisinden daha düşüktür. Gelir ticari serbestlik üzerinde açıklayıcı bir değişken olarak karşımıza çıkarken, gelirin gecikme değerlerinin katsayıları ticari açıklığı azaltıcı etki göstermektedir. Bu durum bize bireylerin şu anki gelirlerinin ticari açıklık üzerinde pozitif etkisi olduğunu, ancak geçmiş gelirlerin ticari serbestleşmeyi azaltıcı etki gösterdiğini söylemektedir. Ek olarak kurumsal kısıtlama değişkeni istatistiksel olarak anlamlı değildir ve ticari serbestleşmenin belirleyicileri arasında yer almamaktadır.

Tablo 17- Ticari Açıklık Uzun Dönem Model Tahmini

Tic. Açıklık	Katsayı	Std. Hata	t	P>t
L. Demokrasi	0.339	0.139	2.430	0.021
Gelir	0.937	0.116	8.080	0.000
Kurumsal K.	-0.129	0.141	-0.910	0.368

Tablo 18 Ticari Açıklık Kısa Dönem Model Tahmini

Tic. Açıklık	Katsayı	St. Hata	t	p
Ticari Açıklık				
G1	0.605476	0.179	3.37	0.0020
Gelir	0.782561	0.160	4.87	0.0000
G1	-0.375498	0.189	-1.97	0.0567
G2	-0.460442	0.152	-3.02	0.0050
Hata Düzeltme	-0.264883	0.093	-2.84	0.0079

Ticari açıklık tahmin modelinin uzun dönem ve kısa dönem analizleri incelendiğinde, uzun dönemde liberal demokrasinin ve gelirin ticari serbestleşmeyi teşvik ettiği gözlemlenirken, kurumsal kısıtlamalar uzun dönemde de istatistiksel olarak anlamı çıkmıştır. Diğer yandan kısa dönemde bireylerin o günkü gelir seviyesi serbestleşmeyi teşvik ederken, geçmiş gelirlerinin ise ticari açıklığı azaltıcı etki gösterdiği gözlemlenmiştir.

4.3 Kontrol Değişkenlerinin Çeşitlendirilmesi

Ekonomik açıklık ve demokrasi ilişkisini inceleyen literatür içerisinde çoğu çalışma çeşitli kontrol değişkenlerini analiz ederek çalışmalarını derinleştirmişlerdir. Bu bağlamda yapılan analizlerin çoğunda sonuçların sağlamlığı da kontrol değişkenlerinin çeşitlendirilmesiyle farklı değişkenlerin sabitlenmiş bağımlı değişken ile modellenerek gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla, gerçekleştirmiş olduğum ampirik analiz sonuçlarının sağlamlığının tespiti için ek kontrol değişkenleri de bu bölümde incelenecektir.

Yapılan çalışmaların çoğunda enflasyonun demokrasi üzerindeki etkisini incelemek için tüketici fiyat endeksi değişkeni kullanılmıştır. Bununla birlikte, sermaye ve toprak oranlarının demokratikleşme üzerinde önemli bir etken olduğu hipotezi de sermaye/toprak oranının analize kontrol değişkeni olarak eklenerek incelenecektir.

Tablo 19 Ek Kontrol Değişkenleri ve Veri Setleri

Değişken Adı	Açıklama	Kaynak
Enflasyon	Yıllık yüzde değerler	Dünya Bankası
Sermaye	Sabit Sermaye Stoğu, 2017=1 (Milyon dolar)	Penn World Table 10
Toprak	Ekilebilir Arazi/Toplam Arazi	Dünya Bankası
Hukuki Düzen	Endeks Değeri	V-DEM

Tablo 20 Ek Kontrol Değişkenleri Model Tahmini

L.Demokrasi	Katsayı	St. Hata	t	p
L.Demokrasi				
G1	0.9067	0.170	5.30	0.0000
G2	-0.475	0.216	-2.19	0.0386
Tic. Açıklık	0.625	0.299	2.08	0.0481
Ser/top				
G1	9.968	2.78	3.57	0.0016
Enflasyon	-0.156	0.109	-1.41	0.1699
Hukuki Düzen	0.443	0.090	5.59	0.0000

Eklenen kontrol değişkenleri ile gerçekleştirilen tahmin sonucunda başlangıçta kullanılan değişkenlerde gerek anlamlılık düzeyinde gerekse katsayıların işaretlerinde değişme olmamıştır. Dolayısıyla, elde edilen sonuçların sağlam olduğunu söyleyebiliriz. Diğer yandan ise eklenen kontrol değişkenlerinden enflasyon istatistiksel olarak anlamlı çıkmazken sermaye/toprak oranı %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olup bu oranda meydana gelecek ortalama %1'lik bir değişim liberal demokrasiyi %9,96 oranında arttırmaktadır.

Sermaye/toprak oranı değişkeninin hem anlamlı çıkması hem de liberal demokrasiyi arttırıcı etkisinin olması bize Türkiye demokratikleşme üzerinde medyan seçmen teorisinin etkili olduğunu söylemekle beraber belirli bir grubun veya faktörün demokratikleşme üzerinde etkili olmasının faktör donatımlarının liberal demokrasi üzerindeki etkisini de göstermektedir.

Sonuç olarak, yapılan sağlamlık testleri ile elde edilen sonuçların gerek ikame değişkenler ile gerekse ek kontrol değişkenleri ile hem istatistiksel anlamlılık yönünden hem de katsayıların işaretleri yönünden oldukça sağlam oluğunu bize göstermiştir. Ayrıca ek değişkenler ile enflasyonun liberal demokrasi üzerinde nedensel bir ilişkiye sahip olmadığı da saptanmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada ticari açıklık ve liberal demokrasi kavramları tarihçeleri, altyapıları ve gelişimleri incelenmiştir. Bu değişkenler arasındaki ilişki Türkiye için 1974-2018 yıllık verileri kullanılarak ARDL yöntemi ile analiz edilerek bulgular paylanmış ve elde edilen bulguların sağlamlıkları ek kontrol değişkenleri ve farklı ekonometrik yöntemler ile tespit edilmiştir.

Küreselleşmenin yayılımıyla ülkeler gerek ticari gerekse finansal olarak daha dışa açık politikalar sergilemeye başlamışlardır. Ticari serbestleşmenin arkasında yatan en büyük etkenlerden biri küreselleşmenin hız kazanması ile ortaya çıkan ticari entegrasyonların üye olmayan ülkeler üzerindeki dışlayıcı etkisi olmuşken, finansal serbestleşmeyi teşvik eden en büyük etken ise Bretton Woods sisteminin çöküşü olarak gösterilmektedir.

Ticari serbestleşmenin hız kazanması ve ortak pazar anlayışının yaygınlaşması ülkelerin kurumsal olarak küresel sistem içerisine dahil olması gerekliliğini ortaya çıkarmış. Bu durum ise literatürde demokratikleşmenin teşviki üzerine yorumlanmıştır. Bu bağlamda bakıldığı zaman küreselleşme ve demokrasi arasındaki ilişkinin yönün tespiti ise elzem hale gelmiştir. Literatürde bulunan birçok çalışma ticari açıklık ve demokrasi ilişkisini farklı teoriler üzerinden açıklamaya çalışmış ancak ortak bir payda da buluşamamıştır. Genel olarak kabul gören görüş serbestleşmenin demokratikleşmeyi tespit ettiği üzerine olurken, ülke bazlı yapılan çalışmalar analiz edilen belirli ekonominin iç dinamiklerine göre farklılık göstermiştir.

Ticari açıklık ile demokratikleşme arasındaki ilişkiyi açıklayan teorilerden en öne çıkanı faktör donatımları ve medyan seçmen teorileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülke bireyleri sahip olunan faktörlerin bolluğu ve kıtlığına göre kendilerine en çok fayda sağlayacaklarını düşündükleri politikaları karar verme mekanizması içerisine dahil olarak seçmeye başlamışlardır. Bu durum medyan seçmen teorisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, sermaye yoğun sektörlerde ticari serbestlik politikalarını daha fazla tercih edildiği görülürken, toprak ve emek yoğun sektörlerin korumacı politikaları benimsemeye daha yatkın olduğu gözlemlenmiştir.

Sermaye oranı yüksek olan ülkeler ve gruplar demokratikleşmeyi hızlandırırken, toprak yoğun olanların ise korumacı politikaları benimsedikleri, ek olarak de facto haklarından vazgeçmemek adına otokratik rejimlere daha yakın oldukları görülmüştür.

Ülke vatandaşlarının karar alma mekanizmasına dahil olması demokratikleşmeyi teşvik etse de demokrasi tanımındaki belirsizlikler bir ülkenin demokratik olarak adlandırılması yönünde farklı yaklaşımların ortaya konulmasına neden olmuştur. Bu bağlamda ülkelerin adil ve rekabetçi bir seçim ortamına sahip olması bir ülkenin demokratik ülkeler sınıfına girmesini sağlamada önemli olsa da bireylerin eşitliği, azınlıkların hakları ve bilgiye ulaşma da demokrasinin ölçülmesinde önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapılan çalışmalar ticari açıklığın seçimsel demokrasiyi teşvik ettiğini göstermiştir. Ancak bu serbestleşmenin bireylerin haklarının korunması ve eşitliği kapsamında liberal demokrasiyi nasıl etkilediği cevap aranılan sorulardan olmuştur. Ticaretin gelir dağılımında adaletsizlik yarattığı görüşü bu soruyu destekleyen olgulardan biri olmuştur.

Çalışmada ilgi çeken sonuçlardan biri sermaye/ toprak oranının liberal demokrasi üzerindeki etkisi olmuştur. Sermaye/ toprak oranı değişkeninin anlamlı çıkması bizlere Türkiye için faktör donatımları teorisinin çalıştığını göstermektedir. Türkiye’de bireylerin ekonomik politikaları belirlemek adına karar alma sürecine katılımları aynı anda düzenleyici politikalar üzerinde de söz sahibi olarak liberal demokrasiyi sermaye lehine teşvik etmektedirler.

Genel olarak, Türkiye ekonomisinde ticari serbestliğin sivil hak ve özgürlükleri ve hukukun üstünlüğünü teşvik ettiğini söyleyebiliriz. Liberal demokrasi üzerinde etkili değişkenlerin ise gelir ve kurumsal kısıtlamalar olduğu açıkça görülmektedir. Bu durum Türkiye gibi ihracat dayalı büyüme modeline sahip ülkeler için şaşırtıcı sonuçlar değildir. Ancak ticari serbestleşmenin liberal demokrasiyi teşvik ettiği sonucu Türkiye için sağlamlık testlerinde de görüldüğü üzere oldukça güçlü bir sonuçtur.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, Daron ve Robinson, James : "**Economic Origins of Dictatorship**", Cambridge University Press, 2006.
- Acemoglu, Daron Johnson, Simon Robinson, James A. e Yared, Pierre : "Income and Democracy", **American Economic Review**, 98(3), 808-842, 2008.
- Acemoğlu, Daron ve Üçer, Murat : "The ups and downs of Turkish growth, 2002-2015: Political dynamics the European Union and the institutional slide", **NBER**, Ekim 2015, (Çevrimiçi) <https://www.nber.org/papers/w21608>, 20 Ocak 2022.
- Akarca, Ali T. ve Aysit Tansel : "Social and economic determinants of Turkish voter choice in the 1995 parliamentary election", **Electoral Studies**, 26(3), 633-647, 2007.
- Alper, Emre C. : "The Turkish liquidity crisis of 2000: what went wrong", **Russian & East European Finance And Trade**, 37(6), 58-80, 2001.
- Altman, David : "**Direct Democracy Worldwide**", Cambridge University Press, 2010.
- Arestis, Philip : "Washington consensus and financial liberalization", **Journal of Post Keynesian Economics**, 27(2), 251-271, 2004.

- Barkey, Henri : "Crises of the Turkish political economy: 1960–1980", **Modern Turkey: Continuity and Change**, 47-63, Springer, 1984.
- Barro, Robert J. : "Determinants of Democracy", **Journal of Political Economy**, 107(6), 158-183, 1999.
- Boix, Carles : "**Democracy and Redistribution**", Cambridge University Press, 2003.
- Bollen, Kenneth A. : "Subjective Measures of Liberal Democracy",
ve Paxton, Pamela **Comparative Political Studies**, 33(1), 58-86, 2000.
- Boratav, Korkut : "Kemalist Economic Policies and Etatism";
Atatürk: Founder of a Modern State, 165-190, 1981.
- Bordo, Michael D. : "The Second Era of Globalization Is Not Yet Over: An
Historical Perspective" **NBER**, 2017, (Çevrimiçi)
<https://www.nber.org/papers/w23786>, 10 Ocak 2022.
- Bordo, Michael D.
Taylor, Alan M. ve
Williamson, Jeffrey G. : "**Globalization in Historical Perspective**",
University of Chicago Press, 2007.

- Celasun, Oya : "The 1994 currency crisis in Turkey". World Bank Working Paper No.1913, **World Bank**, 1998, (Çevrimiçi) <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.200.2705&rep=rep1&type=pdf>, 25 Şubat 2022.
- Çanakçı, İbrahim H. : "Business environment in Turkey, İstanbul"; **Knowledge Economy Forum IV**, 22 Mart 2005, (Çevrimiçi) http://forecasturkey.com/Articles/Government/UT/BilgiEkonomiFormu_MustSunum22032005.pdf, 5 Ocak 2022.
- Dahl, Robert A. : "**Dilemmas of Pluralist Democracy: Autonomy vs. Control**", Yale University Press, 1983.
- Dahl, Robert A. : "**On Democracy**". Yale University Press, 1998.
- Doorenspleet, Renske : "Reassessing the Three Waves of Democratization", **World Politics**, 52(3), 384-406, 2000.
- Dornbusch, Rudiger : "The Case for Trade Liberalization in Developing Countries", **Journal of Economic Perspectives**, 6(1), 69-85, 1992.
- Dutt, Pushan ve Mitra, Devashish : "Endogenous Trade Policy Through Majority Voting: An Empirical Investigation", **Journal of International Economics**, 58(1), 107-133, 2002.

- Eichengreen, Barry ve Leblang, David : "Democracy and Globalization", **Economics & Politics**, 20(3), 289-334, 2008.
- Engle F. Robert ve Granger C. W. J : "Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing" **Econometrica: journal of the Econometric Society**, 251-276, 1987.
- Findlay, Ronald ve O'Rourke, Kevin. H. : "Commodity Market Integration, 1500-2000", Michael D. Bordo v.d, içinde "**Globalization in Historical Perspective**", (s. 13-65), The University of Chicago Press, 2007.
- Garber, Peter M : "The Collapse of the Bretton Woods Fixed Exchange Rate System", Ed. by. Michael D. Bordo, Barry Eichengreen, içinde "**A Retrospective on the Bretton Woods System: Lessons for International Monetary Reform**", (s. 461-494) , University of Chicago Press, 1993.
- Garrett, Geoffrey : "The Causes of Globalization", **Comparative Political Studies**, 33(6-7), 941-991, 2000.
- Gasiorowski, M. J. : "Economic Crisis and Political Regime Change: An Event History Analysis", **American Political Science Review**, 89(4), 882-897, 1995.

- Geddes, Barbara : "The Politics of Economic Liberalization", **Latin American Research Review**, 30(2), 195-214, 1995.
- Gujarati, Damodar N. : "**Basic Econometrics**", (4 b.), McGraw- Hill, 2003.
- Haggard, Stephan : "**Pathways From The Periphery: The Politics of Growth in The Newly Industrializing Countries**", Cornell University Press, 1990.
- Harris, George S. : "Military coups and Turkish democracy: 1960–1980", **Turkish Studies**, 12(2), 203-213, 2011.
- Huntington, Samuel P. : "**The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century**", University of Oklahoma Press, 1991.
- İncekara, Ahmet ve Savrul, Mesut: : "Küreselleşme, Büyüme Ve Ekonomik Entegrasyonlar: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 61(2), 3-22, 2011.
- Jackson, Ben : "Social Democracy", Ed. By., Michael Freeden, v.d., içinde "**The Oxford Handbook of Political Ideologies**", (s.348-363), 2013.

- Kablamacı, Barış : "Does Economic Openness Affect Liberal and Electoral Democracy in a Different Way? Empirical Evidence from Developing Countries" **Scottish Journal of Political Economy**, 66(3), 404-433, 2019.
- Kalaycıoğlu, Ersin : "Turkish Democracy: Patronage Versus Governance", **Turkish Studies**, 2(1), 54-70, 2001.
- Köse, Ahmet. H. ve Yeldan, Erine : "Dışa açılma sürecinde Türkiye ekonomisinin dinamikleri: 1980-1997", **Toplum ve Bilim**, 77, 45-67, 1998.
- Kurzman, Charles : "Waves of Democratization", **Studies In Comparative International Development**, 33(1), 42-64, 2003.
- Landau, Jacob M ve Heper, Metin: : "**Political Parties and Democracy in Turkey**", Routledge, 2016.
- Lang, Michael : "Globalization and Its History", **The Journal of Modern History**, 78(4), 899-931, 2006.
- Lee, David. S. ve Card, David: : "Regression Discontinuity Inference with Specification Error" **Journal of Econometrics**, 142(2), 655-674, 2008.

- Li, Quan ve Reuveny, Rafael : "Economic Globalization and Democracy: An Empirical Analysis", **British Journal of Political Science**, 33(1), 29-54, 2003.
- Lijphart, Arend : "**Patterns of Democracy**" , (2 b.), Yale university press, 2012.
- Lipset, Seymour M. : "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy", **American Political Science Review**, 53(1), 69-105, 1959.
- Lopez-Cordova, Ernesto J. : "The Globalization of Trade and Democracy :1870-2000", **NBER**, 2005, (Çevrimiçi) <https://www.nber.org/papers/w11117>, 8 Kasım 2021.
- Milner, Helen. V ve Kubota, Keiko : "Why the Move to Free Trade? Democracy and Trade Policy in the Developing Countries", **International Organization**, 59(1), 107-143, 2005.
- Mokand, Sharun W. ve Rodrik, Dani : "The Political Economy of Liberal Democracy", **The Economic Journal**, 130(627), 765-792, 2020.
- Muller, Edward N. : "Economic Determinants of Democracy", **American Sociological Review**, 966-982, 1995.
- Nakamura, Alice ve Nakamura, Masao : "On The Relationships Among Several Specification Error Tests Presented by Durbin, Wu, and Hausman", **Econometrica: journal of the Econometric Society**, 1583-1588, 1981.

- Nkoro, Emeka ve Uko, Aham K. : "Autoregressive Distributed Lag (ARDL) cointegration technique: application and interpretation" **Journal of Statistical and Econometric Methods**, 5(4), 63-91, 2016.
- Öniş, Ziya : "Beyond the 2001 financial crisis: The political economy of the new phase of neo-liberal restructuring in Turkey", **Review of International Political Economy**, 16(3), 409-432, 2009.
- Öniş, Ziya : "Monopolising The Centre: The AKP and The Uncertain Path of Turkish Democracy", **The International Spectator**, 50(2), 22-41, 2015.
- Özel, İsmet : "An evaluation of the economic performance of Turkey in the 1930s based on late-Ottoman economy", **New Perspectives on Turkey**, 23, 125-146, 2000.
- Pamuk, Şevket : "Dünya iktisadi bunalımı ve 1930'lara yeniden bakış", **Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongresi: Cilt: Ekonomi-Toplum-Çevre**, 33-40, 1999.
- Pamuk, Şevket : "Uneven Centruies Economic Development of Turkey since 1820", Princeton University Press, 2018.

- Pamuk, Şevket :**"Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi "** (10 b.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Pamuk, Şevket İthal İkamesi, Döviz Darboğazları ve Türkiye, 1947-1979, B. Korkut, K. Çağlar, & P. Şevket içinde **Krizin Gelişimi ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu**, 36-64, Kaynak Yayınları, 1984.
- Papaioannou, Elias ve Siourounis, Gregorios :**"Economic and Social Factors Driving the Third Wave of Democratization", Journal of Comparative Economics**, 36(3), 365-387, 2008.
- Pesaran M. Hashem, Shin Yongcheol ve Smith Richard J. :**"Bounds testing approaches to the analysis of level relationships", Journal of Applied Econometrics**, 16(3), 289-326, 2001.
- Przeworski, Adam ve Limongi, Fernando: :**"Political Regimes and Economic Growth", Journal of Economic Perspectives**, 7(3), 51-69, 1993.
- Przeworski, Adam, Alvarez, Michael E., Cheibub, Jose A. Ve Limongi, Fernando: :**"Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World: 1950-1990"**, Cambridge University Press, 2000.
- Remmer, Karen. L. :**"Democracy and Economic Crisis: The Latin American Experience" World Politics**, 42(3), 315-335, 1990.

- Rigobon, Roberto ve Rodrik, Dani : "Rule of Law, Democracy, Openness, and Income: Estimating The Interrelationships", **Economics of Transition**, 13(3), 533-564, 2005.
- Rudra, Nita : "Globalization and the Strengthening of Democracy in the Developing World", **American Journal of Political Science**, 49(4), 704-730, 2005.
- Saffon, Maria. P ve Urbinati, Nadia : "Procedural democracy, the bulwark of equal liberty", **Political Theory**, 41(3), 441-481, 2013.
- Sanderson, Elenor ve Windmeijer, Frank : "A weak Instrument F-test in Linear IV Models With Multiple Endogenous Variables", **Journal of Econometrics**, 190(2), 212-221, 2016.
- Sartori, Giovanni : "The Theory of Democracy Revisited", içinde "**Democracy. A Reader**", (2 B), Ed. by. Ricardo Blaug and John Schwarzmantel, Columbia University Press, 1987
- Scholte, Jan A. : "**Globalization: A Critical Introduction**", Palgrave Macmillan, 2005.
- Schumpeter, Joseph A : "**Capitalism, Socialism and Democracy**", Routledge, 2010.
- Stokes, Susan. C : "**Mandates and Democracy: Neoliberalism by Surprise in Latin America**", Cambridge University Press, 2001.

- Sunar, İlkay : "Populism and Patronage: The Demokrat Party and Its Legacy in Turkey", **Il Politico**, 745-757, 1990
- Therborn, Göran : "Globalizations: Dimensions, Historical Waves, Regional Effects, Normative Governance", **International Sociology**, 15(2), 151-179, 2000.
- Tilly, Charles : "**Democracy**", Cambridge University Press, 2007.
- Urata, Shujiro Ç "Globalization and the growth in free trade agreements", **Asia Pacific Review**, 9(1), 20-32, 2002.
- Verdier, Daniel : "Democratic Convergence and Free Trade", **International Studies Quarterly**, 42(1), 1-24, 1998.
- Williamson, John : "The Washington Consensus and Beyond", **Economic and Political Weekly**, 1475-1481, 2003.
- Yu, Miaojie : "Trade, Democracy, and The Gravity Equation", **Journal of Development Economics**, 91(2), 289-300, 2010.

EKLER

EK A: Birim Kök Testleri

Değişkenler	Seviye Katsayı	p	1.Fark Katsayı	p	Sonuç
L. Demokrasi	-1.43	0.5541	-4.84	0.0127	I(1)
Polity II	-1.43	0.5541	-3.52	0.0127	I(1)
Tic. Açıklık	-0.72	0.8287	-4.68	0.0004	I(1)
Gelir	-0.48	0.9807	-6.44	0.0000	I(1)
Kurumsal K.	-2.22	0.2013	-6.43	0.0000	I(1)
Kür. de facto	-0.57	0.8656	-6.58	0.0000	I(1)
Kür. de jure	-1.47	0.5373	-5.46	0.0000	I(1)
Enflasyon	-1.70	0.4202	-6.98	0.0000	I(1)
Hukuki Düzen	-2.46	0.1298	-8.45	0.0000	I(1)
Ser/Top	-1.94	0.6150	-4.69	0.0026	I(1)

EK B: Sağlamlık Yapısal Testleri

POLITY II MODELİ	DEĞER	OLASILIK
RAMSEY RESET	1.903703	0.1779
JARQUE-BERA	1.692024	0,429123
BREUSCH-GODFREY	0,282239	0,7561
BREUSCH-PAGAN- GODFREY	0,792786	0,6252
KÜR. DE FACTO		
RAMSEY RESET	1.976943	0.0573
JARQUE-BERA	0.563588	0.754429

BREUSCH-GODFREY	0.710970	0.4995
BREUSCH-PAGAN-GODFREY	1.285233	0.2840
KÜR. DE JURE		
RAMSEY RESET	2.133285	0.1545
JARQUE-BERA	1.246358	0.536237
BREUSCH-GODFREY	1.817013	0.1825
BREUSCH-PAGAN-GODFREY	1.584494	0.1635
KONTROL DEĞİŞKENLERİ		
RAMSEY RESET	2.415765	0.1358
JARQUE-BERA	1.278060	0.527804
BREUSCH-GODFREY	0.366284	0.3850
BREUSCH-PAGAN-GODFREY	1.265556	0.3128

EK C: Tekrarlı Tahmin Grafikleri

